

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна
Навчально-науковий інститут «Каразінський інститут міжнародних відносин
та туристичного бізнесу»
Кафедра світової політика, дипломатії та туристичного бізнесу

ДО ЗАХИСТУ
завідувач кафедри світової
політики, дипломатії та
туристичного бізнесу
доц. Парфіненко А.Ю.

Кваліфікаційна робота бакалавра
на тему: «Пріоритети розвитку оздоровчого туризму в Україні»

Виконала:
студентка 4 курсу, групи УТМ-41
спеціальності 242 Туризм
ОПП «Міжнародний туристичний бізнес»
Беспала К.Д.
Керівник:
к.іст.н. доц. Парфіненко А.Ю.

Рецензент:
к.е.н., доц. Більовська О.О.

Підсумкова оцінка:
за шкалою ЗВО: _____
кількість балів: _____
Голова Екзаменаційної комісії
_____ Покоłodна М.М.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Харків – 2025 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

Інститут ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»

Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу

Рівень вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень) перший (бакалаврський)

Напрямок підготовки _____

Спеціальність 242 «Туризм»

ЗАТВЕРДЖУЮ
завідувач кафедри світової
політики, дипломатії та
туристичного бізнесу
Доц. Парфіненко А.Ю.

“ _____ ” _____ 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ БАКАЛАВРСЬКУ РОБОТУ (ПРОЕКТ)

Беспалой Ксенії Дмитрівни

(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема роботи: Пріоритети розвитку оздоровчого туризму в Україні

керівник роботи Парфіненко Анатолій Юрійович, к.іст.н., доц.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від “04”.04.2025 року 4002-5/893

2. Строк подання студентом роботи 25.05.2025 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити

Основними дослідницькими завданнями роботи стали наступні:

проаналізувати сутність та значення оздоровчого туризму в Україні;
розглянути особливості організації оздоровчого туризму в Україні та Європі;
проаналізувати сучасний стан оздоровчого туризму в Україні і світі;
охарактеризувати проблеми розвитку оздоровчого туризму в Україні; визначити пріоритетні напрями розвитку оздоровчого туризму в Україні

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1	Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ
2	Розділ 2. ВИВЧЕННЯ ПРІОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

5. Дата видачі завдання 03.12.2024

Студент _____
підпис

К. Д. Беспала
ініціали, прізвище

Керівник роботи _____
підпис

А. Ю. Парфіненко
ініціали, прізвище

АНОТАЦІЯ

Беспала К.Д. Пріоритети розвитку оздоровчого туризму в Україні

У першому розділі кваліфікаційної роботи досліджено теоретичні аспекти оздоровчого туризму. Проаналізовано сутність та значення оздоровчого туризму. Розглянуто оздоровчий туризм як інноваційний продукт на ринку туристичних послуг.

У другому розділі охарактеризовано пріоритетні напрями розвитку оздоровчого туризму в Україні. Проаналізовано сучасний стан оздоровчого туризму в Україні і світі. Визначено проблеми розвитку оздоровчого туризму в Україні. Наведено пріоритетні напрями розвитку оздоровчого туризму в Україні.

Ключові слова: оздоровчий туризм, wellness туризм, медичний туризм, лікувально-оздоровчий туризм

ANNOTATION

Bespala K. Priorities for the development of health tourism in Ukraine

The first section of the qualification work explores the theoretical aspects of health tourism. The essence and significance of health tourism are analyzed. Health tourism is considered as an innovative product in the tourist services market.

The second section describes the priority areas for the development of health tourism in Ukraine. The current state of health tourism in Ukraine and the world is analyzed. The problems of the development of health tourism in Ukraine are identified. The priority areas for the development of health tourism in Ukraine are given.

Keywords: health tourism, wellness tourism, medical tourism, medical and health tourism

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ.....	5
1.1. Сутність та значення оздоровчого туризму.....	5
1.2. Оздоровчий туризм як інноваційний продукт на ринку туристичних послуг	12
1.3. Особливості організації оздоровчого туризму в Україні та Європі.....	16
Висновки до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ ПРІОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	28
2.1. Аналіз сучасного стану оздоровчого туризму в Україні і світі.....	28
2.2. Проблеми розвитку оздоровчого туризму в Україні.....	33
2.3. Пріоритетні напрями розвитку оздоровчого туризму в Україні.....	38
Висновки до розділу 2.....	50
Висновки.....	52
Список використаної літератури.....	54

ВСТУП

Оздоровчий туризм займає важливе місце у вітчизняній туристичній галузі. Зростання доходів населення розвинених країн, розвиток інфраструктури та транспорту, екологічні проблеми, спричинені індустріалізацією, а також популяризація здорового способу життя стимулюють людей шукати можливості для поєднання відпочинку з оздоровленням у сприятливих природних умовах.

Пандемія COVID-19 завдала серйозного удару по світовому туризму: у 2020 році кількість міжнародних подорожей знизилася на 1 млрд, а у 2021 році – майже на 3 млн у порівнянні з 2019 роком. Водночас у 2022 році, зі зняттям обмежень, міжнародний туризм відновився: кількість подорожей досягла 900 млн, що вдвічі перевищило показники 2021 року. Однак широкомасштабні військові дії в Україні спричинили значні втрати для туристичного сектору: лише за перший місяць війни галузь зазнала більших збитків, ніж за два роки пандемії. За даними Euromonitor International, у 2022 році війна спричинила втрати світового в'їзного туризму на 6,9 млрд доларів США, а в разі її затягування втрати можуть сягнути 14 млрд.

На глобальному рівні оздоровчий туризм є одним із найдинамічніших сегментів галузі. Щорічно Україну з метою рекреації відвідує близько 60 тис. іноземців, що свідчить про зростання попиту на якісні оздоровчі послуги. Глобальний ринок цього напрямку оцінюється у 830 млрд. доларів США і, за прогнозами, зростатиме на 25% щорічно до 2027 року. За оцінками UNWTO, цей сегмент має високий потенціал для швидкого відновлення туристичної сфери після завершення війни.

Ступінь розробленості теми. У вітчизняній науковій літературі тематика оздоровчого-туризму розглядалася здебільшого у широкому контексті – як частина лікувально-оздоровчого, спортивно-оздоровчого чи рекреаційного туризму. Існує чимало досліджень, у яких ці питання висвітлені комплексно та різносторонньо. Серед авторів, які звертали увагу на ці аспекти,

можна згадати М. Рутинського, В. Петранівського, М. Мальську, М. Паньківа; В. Дехтяра; О. Жданову, А. Тучак, В. Поляковського, І. Котову ; Ю. Щура, О. Дмитрук; Є. Павленко, Г. Ільницьку, В. Павленко та ін. науковців.

Водночас варто зазначити, що як окремий напрям, wellness-туризм ще недостатньо ґрунтовно досліджений у вітчизняній науці. Зокрема, О. Шаповалова та Ю. Сапа аналізували стан розвитку велнес-туризму та його сучасні тренди у поєднанні зі спа-туризмом [43]; Т. Іщенко, О. Шидловська та І. Стоян розглядали розвиток велнес-індустрії на прикладі готельного бізнесу України; Л. Устименко й Н. Булгакова досліджували вплив велнес-туризму на зміну туристичної сфери в країні.

Щодо зарубіжних наукових джерел, то проблема оздоровчого-туризму займає важливе місце у наукових дослідженнях і висвітлюється з різних аспектів:

- як ресурс для розвитку туристичних дестинацій (К. Ванг, Х. Ксу, Л. Хуанг; Х. Хартвел, А. Фйал, С. Вілліс, С. Пейдж, А. Ладкін, А. Гемінгвей; Кс. Лехто та ін.);
- як чинник мотивації для wellness-туристів (А. Даміяніч, З. Серджо; М. Сміт, Л. Пушко; М. Діні, Т. Пенкарелі);
- як елемент медичного туризму (Ю. Алтун, С. Бекта, З. Антеп, А. Ірбан; А. Каземба, К. Дехкорді; С. Хол; Л. Плачкова, С. Креспо).

Об'єктом дослідження є оздоровчий туризм в Україні.

Предмет дослідження – розвиток оздоровчого туризму в Україні.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану та виявлення пріоритетні напрямків розвитку оздоровчого туризму в Україні.

Завдання дослідженні:

- проаналізувати сутність та значення оздоровчого туризму в Україні
- розглянути особливості організації оздоровчого туризму в Україні та Європі

- проаналізувати сучасний стан оздоровчого туризму в Україні і світі
- охарактеризувати проблеми розвитку оздоровчого туризму в Україні
- визначити пріоритетні напрями розвитку оздоровчого туризму в Україні

Структура роботи. Кваліфікаційна робота містить вступ, два розділи та висновки й викладена на 58 сторінках. До роботи входять список використаної літератури та джерел, а також 4 таблиць і 7 рисунків. У ході написання роботи автором було проаналізовано 46 наукових джерел, з них 12 англійською мовою.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ

1.1. Сутність та значення оздоровчого туризму

Останнім часом турбота про здоров'я та активний спосіб життя стали важливими складовими системи цінностей сучасної людини. Одним зі способів досягнення цього є велнес-туризм, або оздоровчий туризм. В Україні він часто асоціюється з бальнеологічними та курортологічними послугами, хоча це поняття набагато ширше. Велнес-туризм передбачає подорожі, спрямовані на підтримку або покращення фізичного та психічного здоров'я. Він допомагає мінімізувати негативні наслідки подорожей, перетворюючи їх на можливість зміцнити організм та підвищити загальне самопочуття.

Після пандемії COVID-19 цей напрямок набув популярності в туристичній сфері, оскільки люди почали приділяти більше уваги своєму здоров'ю [46]. Водночас, через повномасштабну війну, розв'язану Росією проти України, туристична галузь зазнала значного спаду. Проте зростає потреба у відновленні фізичних і психічних сил, зміні обстановки та профілактиці захворювань. Тому, навіть в умовах війни, оздоровчий туризм має перспективи розвитку.

На наше переконання, оздоровлення безпосередньо пов'язано з поняттям велнес. Велнес це – «сучасне слово з давнім корінням» [38]. Термін «wellness» походить від англійського *wellness*, що означає «перебування в здоровому стані, особливо якщо людина свідомо докладає до цього зусиль». Як концепція, велнес отримав популярність у другій половині ХХ століття завдяки дослідженням американських лікарів та ентузіастів здорового способу життя. В українській мові для його позначення використовуються слова «оздоровлення», «гарне самопочуття», «здоров'я» та «благополуччя».

Щодо терміну «оздоровчий-туризм», в Україні існують певні труднощі з його адаптацією. Науковці та практики у сфері туризму частіше застосовують

термін «лікувально-оздоровчий туризм», що передбачає використання природних ресурсів та фізичної активності для профілактики й лікування захворювань. Проте між цими поняттями є суттєві відмінності: лікувальний туризм орієнтований на терапію та реабілітацію, тоді як велнес-туризм спрямований передусім на підтримку здоров'я та гармонію між фізичним і психічним станом людини.

Аналіз наукових праць українських дослідників, присвячених різним видам туризму, засвідчує, що у вітчизняній науковій літературі переважно використовується термін «лікувально-оздоровчий туризм». Його основна мета – комплексне застосування природних лікувальних ресурсів та фізичної активності для лікування та профілактики захворювань [25]. Іншими словами, дослідники роблять акцент на оздоровленні, терапії та реабілітації після хвороб.

Водночас, якщо «лікувальний туризм» передусім спрямований на відновлення здоров'я людини після захворювання, то профілактичні заходи, які допомагають підтримувати організм у здоровому стані та забезпечувати гармонію між фізичним і психологічним здоров'ям, є основною складовою «оздоровчого -туризму».

Деякі українські дослідники, такі як В. Ковешніков, О. Ліфіренко та Н. Стукальська, ототожнюють оздоровчий туризм із поїздками до морських, гірських або екологічно чистих регіонів для відпочинку й відновлення сил [16]. Проте, таке трактування більше відповідає рекреаційному туризму, що ускладнює розуміння терміну. Крім того, в українській мові немає усталеної форми написання цього слова – у наукових працях воно зустрічається як «оздоровлення» або «wellness».

Попри це, використання іншомовного терміну виправдане, адже він відображає глобальні тенденції у сфері туризму, сприяє термінологічній уніфікації та інтеграції української науки у світовий контекст. Як зазначає О. Любіцева, єдина термінологія в освіті та практиці сприяє розвитку науки про туризм і зміцненню галузі як економічного сектору [19]. У межах свого

дослідження ми спиратимемося на визначення, запропоноване Інститутом глобального оздоровлення (*Institute of Global Wellness*), який трактує оздоровчий туризм як подорожі з метою підтримки або покращення особистого здоров'я та добробуту [35].

У сучасному світі, де щоденне життя наповнене стресами, проблемами та викликами, оздоровчий туризм покликаний допомогти долати ці труднощі, перетворюючи подорожі на спосіб підтримки та покращення загального здоров'я мандрівників. Однак, варто зазначити, що в чинному Законі України «Про туризм» цей термін не використовується. Замість нього застосовується поняття «лікувально-оздоровчий туризм», який визначається з урахуванням категорій туристів, їхніх цілей подорожі та об'єктів, які вони відвідують [14].

У проекті нового Закону про туризм також використовується термін «лікувально-оздоровчий туризм», який включає лікування хвороб, профілактику, відновлення фізичного стану та загальне оздоровлення організму. Крім того, у законопроекті згадується ще одне поняття, що стосується теми нашого дослідження, – «медичний туризм», який передбачає отримання медичних послуг як у межах країни, так і за кордоном [23]. Таким чином, у вітчизняному законодавстві відсутнє окреме поняття «оздоровчий туризм». Натомість вживається кілька термінів, що описують подорожі з метою профілактики захворювань, відновлення здоров'я та гармонізації фізичного й емоційного стану людини: лікувально-оздоровчий, санаторно-курортний, рекреаційний, оздоровчий, медичний.

Різноманітність цих термінів свідчить про те, що оздоровчий туризм, хоча і не є абсолютно новим явищем, залишається інноваційним видом туризму, оскільки ще не закріплений ні на законодавчому рівні, ні в офіційних словниках. Це також означає, що він не набув масового поширення і може вважатися пріоритетним напрямом у сфері туризму.

Цікаво, що термін «велнес-туризм» не має єдиного трактування навіть у міжнародних наукових джерелах. Його часто плутають із медичним туризмом, причому ця плутанина виникає не лише серед споживачів, а й у маркетинговій

діяльності туристичних напрямків. За даними Інституту глобального оздоровлення, таке непорозуміння спричинене недостатнім розумінням ринку та некоректним використанням термінології з боку туристичних компаній, державних установ і рекламних агентств.

Іноді «оздоровчий туризм» застосовують як узагальнююче поняття для опису широкого спектра медичних і оздоровчих послуг – від складних операцій і стоматологічної допомоги до спа-процедур і йоги. Це ще більше ускладнює розмежування понять. Насправді ж ці два напрями туризму працюють у різних сферах та орієнтовані на різні потреби споживачів [35].

Для чіткого розмежування між медичним та оздоровчим туризмом науковці Інституту глобального оздоровлення пропонують розглядати їх у континуумі понять «здоров'я» (health) і «добробуту» (well-being):

- ліворуч знаходяться проблеми зі здоров'ям, травми та хвороби, які потребують медичного втручання. Медичний туризм орієнтований саме на цей сегмент – наприклад, поїздки з метою операцій чи стоматологічного лікування, якщо в іншій країні ці послуги доступніші або якісніші.
- праворуч – профілактика та оздоровлення, тобто проактивні дії, спрямовані на підтримку здорового способу життя, зниження стресу та загальне покращення самопочуття. Саме це є сутністю велнес-туризму [35].

З огляду на викладене, спробуємо візуалізувати ці відмінності у вигляді континууму відповідно до рекомендацій IGW (рис. 1.1).

Рис 1.1. Відмінності між медичним та оздоровчим туризмом на континуумі

Поділ між цими видами туризму не є абсолютно чітким. Межа між медичним та оздоровчим туризмом є досить умовною, оскільки між ними

можливі певні збіги. Наприклад, до таких перетинів можна віднести генетичне тестування або профілактичні медичні огляди керівників. Водночас, незважаючи на спільну інфраструктуру та схожий рівень комфорту, ці два напрями туризму мають суттєві відмінності. Вони розрізняються за різними критеріями, такими як категорії відвідувачів, основна діяльність, спектр послуг, спеціалізація закладів, а також нормативна база, що регулює їхню роботу. Детальний аналіз цих відмінностей подано у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Відмінності між медичним та оздоровчим туризмом на континуумі

№ з/п	Критерії	Медичний туризм	Оздоровчий туризм
1	Стан	Хворий	Здоровий
2	Мета подорожі	подорожують, щоб отримати лікування діагностованій хворобі, захворюванню чи покращення самопочуття на фоні наявного захворювання	подорожують з метою підтримання чи покращення здоров'я і гарного самопочуття
3	Мотивація	нижча ціна лікування; лікування вищої якості; кращий доступ до лікування; відсутність необхідного лікування вдома	бажання вести здоровий спосіб життя; профілактика захворювань; зменшення стресів та їх наслідків, прагнення позбутися шкідливих звичок; автентичний досвід подорожей
4	Види дій	дії реактивні до захворювання, медично необхідні та доцільні, інвазивні, призначені лікарем	дії проактивні, добровільні, не інвазивні, не медичні за своєю спрямованістю

Схожа невизначеність існує і щодо терміну «спа-туризм», який тісно пов'язаний із велнес-туризмом через спільну мету. Саме ця спільність цілей створює певну неоднозначність у трактуванні понять, що, у свою чергу, спричиняє плутанину серед підприємців, споживачів і регуляторних органів [32].

Різноманітність підходів до визначення цього терміну зумовлена наявністю різних тлумачень самої галузі, відомої під назвою «spa & wellness». Вона сформувалася як окремий напрям наприкінці ХХ століття. Крім того, експерти та науковці, що працюють у цій сфері, дотримуються різних концепцій її розвитку, акцентуючи увагу на історичних аспектах становлення. Це і призвело до варіативності визначень.

На нашу думку, оскільки як спа-туризм, так і велнес-туризм спрямовані на досягнення гармонії між емоційним, фізичним і духовним станами людини, ці поняття часто ототожнюють або навіть взаємозамінюють. Додатково складність у розмежуванні спричиняють географічні особливості розуміння концепції wellness.

Як зазначали українські дослідниці О. Шаповалова та Ю. Сапа, в різних регіонах світу це поняття має різний зміст. У США термін «wellness» найчастіше застосовується у сферах фізичної культури та косметології, тоді як в Азії він асоціюється з філософією гармонії між тілом і духом, характерною для східних культур [32]. У Європі ж концепція wellness є невід'ємною частиною туристичної індустрії, особливо в країнах із розвиненою мережею термальних курортів та оздоровчих комплексів. Отже, підміна понять «wellness» і «spa» є закономірним явищем, спричиненим як спільними цілями цих напрямів, так і регіональними особливостями їхнього трактування.

Ще одним важливим поняттям у нашому дослідженні є «туризм» та його похідні. Оскільки цей термін широко висвітлений у науковій літературі, має чітко визначене трактування в енциклопедичних та довідкових джерелах, а також закріплений на законодавчому рівні, у своїй роботі ми будемо орієнтуватися на визначення, подане в Законі України «Про туризм». Відповідно до нього, туризм – це тимчасова подорож особи за межі місця її постійного проживання з метою оздоровлення, пізнання, ведення професійної або ділової діяльності та інших потреб, без здійснення оплачуваної роботи у місці перебування [14].

У межах нашого дослідження ми також використовуватимемо поняття «туристична індустрія», «туристичний бізнес» і «туристичний продукт». Оскільки ці терміни є загальноживаними, їхні значення чітко визначені в словниках із туризму та нормативно-правових актах України. Так, Закон України «Про туризм» визначає туристичну індустрію як сукупність різноманітних суб'єктів туристичної діяльності (готелів, туристичних комплексів, кемпінгів, мотелів, пансіонатів, підприємств громадського

харчування, транспорту, закладів культури, спорту тощо), що забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів.

Термін «бізнес» означає будь-яку підприємницьку чи комерційну діяльність, що відповідає нормам законодавства та спрямована на отримання прибутку [2 с. 672]. У поєднанні з прикметником «туристичний» цей термін означає діяльність у сфері туризму, що не лише орієнтована на комерційний успіх, а й враховує соціальну відповідальність і національні інтереси. Таким чином, туристичний бізнес має на меті не лише економічний зиск, а й позитивний вплив на суспільство, місцеві громади, туристичні локації та самих мандрівників.

Оскільки туристична галузь пропонує специфічний нематеріальний товар, у цьому контексті доречно використовувати термін «туристичний продукт». Під ним зазвичай розуміють набір послуг і товарів, призначених для туристів. Туристична послуга, своєю чергою, – це результат діяльності підприємств у сфері туризму, спрямований на задоволення потреб мандрівників [15]. Прикладами таких послуг є оформлення документів для подорожі, бронювання, розміщення, харчування, перевезення, екскурсійне обслуговування, різні види розваг, медичний супровід, страхування, послуги гідів-перекладачів тощо.

Важливо зазначити, що туристична послуга є складовою туристичного продукту. Часто туристичний продукт розглядається як комплекс послуг, що надаються індивідуально або в рамках групових турів, мають серійний характер і пропонуються на ринку як готовий продукт. У такому випадку його називають «туристичним пакетом» – мінімальним набором необхідних елементів для організації подорожі. Водночас туристичний пакет є частиною туристичного продукту, причому він може збігатися з ним за обсягом або бути меншим за своїм наповненням.

Туристичний продукт – це комплекс матеріальних (товари) та нематеріальних (послуги) цінностей, які необхідні для задоволення потреб мандрівника під час його подорожі [15].

У контексті оздоровчого туризму туристичний продукт є індивідуально складеною програмою, що включає оздоровчі методики, відновлювальні процедури, фізичні вправи, послуги догляду за тілом, збалансоване харчування та активний відпочинок.

Отже, ключові поняття нашого дослідження охоплюють туризм, туристичну індустрію, туристичний бізнес, туристичний продукт, туристичні послуги, велнес та велнес-туризм. Аналіз цих термінів сприятиме кращому засвоєнню матеріалу, дозволить уникнути неправильного трактування понять, особливо тих, що мають іншомовне походження.

1.2. Основні види та типи оздоровчого туризму

Оздоровчий-туризм варто розглядати у ширшому контексті, а саме як частину загального поняття «індустрія оздоровлення» (від англ. «wellness industry») або ж «економіка здоров'я» (wellness economy). Це глобальна сфера діяльності, що станом на 2023 рік оцінювалася у 6,8 трильйона доларів США. Наприклад, у 2017 році її частка складала приблизно 5,6% від загального світового економічного виробництва (згідно з даними МВФ). Для порівняння, витрати на охорону здоров'я в тому ж 2017 році оцінювалися у 8 трильйонів доларів США (за інформацією ВООЗ). Оздоровчий туризм є одним із секторів Wellness економіки (всього 11 секторів), дохід якого у 2023 р. склав 830 мільйонів доларів США [36].

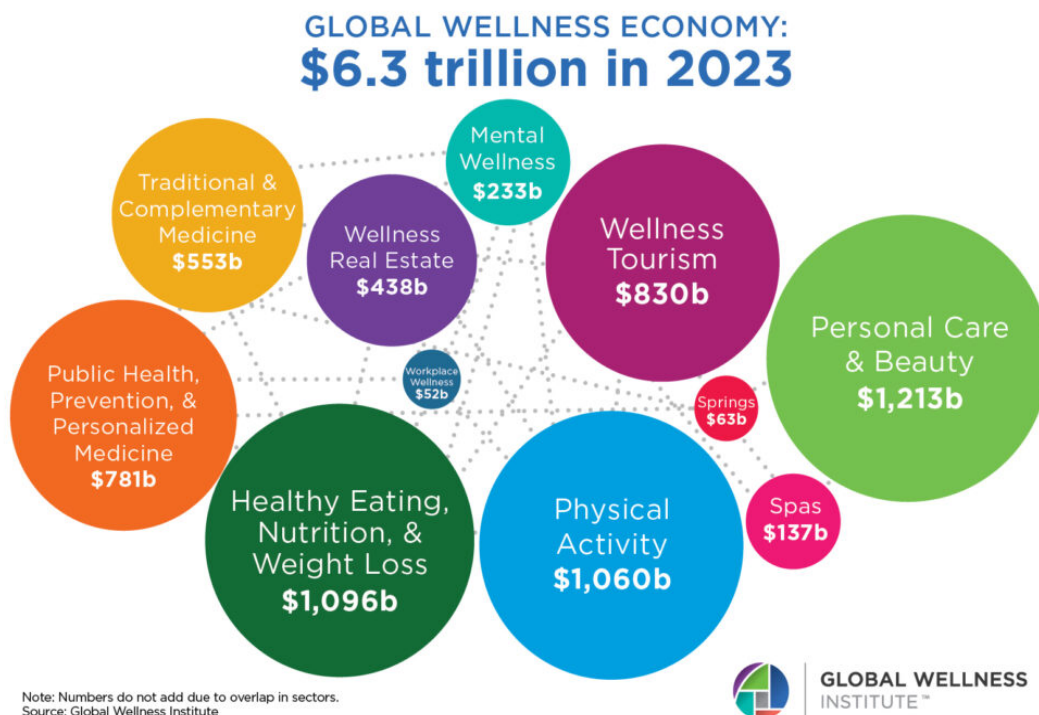

Рис. 1.2. Сектори Wellness економіки []

Оздоровчий туризм (wellness tourism) передбачає подорожі, метою яких є підтримка або покращення особистого здоров'я та добробуту. Він покликаний зменшити негативні наслідки, які можуть виникати під час поїздок, та, навпаки, перетворити їх на можливість для зміцнення фізичного та ментального стану людини [46].

Типологія оздоровчого туризму відіграє ключову роль у розкритті його сутності. Цей вид туризму охоплює різні підвиди, напрями та типи.

Зокрема, можна виділити два основні підвиди: лікувальний туризм (medical tourism), що включає безпосереднє лікування, терапевтичні процедури та реабілітацію після хвороб, і профілактичний туризм (wellness tourism), основною метою якого є підтримання здоров'я та покращення фізичного й психологічного стану людини.

Рис.1.2. Структура оздоровчого туризму [43]

У межах wellness-туризму можна розрізнати активний (спортивні та фітнес-програми) і пасивний (доглядові та косметичні процедури) підходи. Сам термін «wellness» відносно недавно увійшов у науковий обіг і означає гармонійний стан тіла та розуму, відпочинок і відновлення життєвих сил через активні оздоровчі заходи. Загалом, wellness-рух базується на проактивному підході до здоров'я, допомагаючи людям вчасно ідентифікувати потенційні загрози та запобігати їхньому розвитку.

Туризм як явище ідеально сприяє зміцненню здоров'я, оскільки поєднує лікувальні методи з відпочинком і розвагами. Одним із головних інструментів реалізації концепції wellness-туризму є Spa-технології. Згідно з визначенням Міжнародної Spa-Асоціації (ISPA), Spa-об'єкт – це місце, де людина може покращити своє загальне самопочуття завдяки різним професійним процедурам, що сприяють оновленню тіла й розуму [43].

Водночас, організація Intelligent Spas уточнює, що Spa-об'єкти – це комерційні установи, які пропонують послуги, зосереджені на

гідротерапевтичних методах лікування, що проводяться кваліфікованими фахівцями у розслаблюючій атмосфері.

Таким чином, Спра можна розглядати як спосіб фізичного й духовного відновлення, що базується на використанні водних процедур, здорового харчування та рухової активності [39, с.67]. Варто також зазначити, що поділ між медичним і лікувально-оздоровчим туризмом закріплений на офіційному рівні у Стратегії розвитку туризму та курортів в Україні до 2026 року [24].

Оздоровчий туризм поділяється на два головні напрями: курортний і клінічний. До курортного напрямку оздоровчого туризму відносять наступні типи: кліматотерапію, бальнеологію та грязелікування.

Кліматотерапія – метод оздоровлення, що ґрунтується на сприятливому впливі природних кліматичних умов обраного регіону на організм людини. Крім загального позитивного ефекту, широко застосовуються такі процедури, як приймання сонячних ванн і купання в морі. Навіть нетривала зміна кліматичної зони активізує адаптаційні механізми організму, що в багатьох випадках сприяє лікуванню хронічних захворювань у стадії сповільнення.

Бальнеотерапія – лікувальна методика, що передбачає використання природних або спеціально підготовлених мінеральних вод для покращення здоров'я. Регулярне їх вживання сприяє нормалізації складу крові та загальному зміцненню організму. Найчастіше до джерел мінеральних вод вирушають люди з порушеннями в роботі опорно-рухової системи, шлунково-кишкового тракту та серцево-судинної системи.

Грязелікування – терапевтичний метод, що передбачає зовнішнє застосування мінералізованих природних речовин, таких як лікувальна глина, торф, мулові відкладення та сульфідні грязі. Ця процедура покращує кровообіг, нормалізує функціонування ендокринної системи, стимулює процеси регенерації тканин і зміцнює імунітет [6].

Зокрема, останніми роками активно розвивається клінічний напрям, що стало поштовхом для його вивчення та класифікації. Типи цього клінічного оздоровчого туризму визначаються його специфікою та метою. Якщо українці

виїжджають за кордон для проходження лікування або оздоровлення, такий туризм називають виїзним. Водночас збільшення кількості іноземних туристів, які приїжджають до України з лікувальними цілями, свідчить про розвиток в'їзного лікувально-оздоровчого туризму. Також варто враховувати внутрішній туризм, який передбачає подорожі громадян України до вітчизняних курортів. Якщо ж поїздки на курорти для окремих категорій населення фінансує держава, це вже соціальний туризм.

Популярність лікувально-оздоровчого туризму значною мірою залежить від його доступності. Відпочинок у санаторіях і на курортах може бути цікавий не лише тим, хто потребує лікування, а й абсолютно здоровим людям. При цьому не завжди є необхідність у медичних обстеженнях, спостереженні лікарів чи інтенсивному лікуванні.

У санаторіях та на курортах широко використовують природні лікувальні фактори, які допомагають зміцнити здоров'я та покращити загальний стан організму. Окрім оздоровлення, лікувально-оздоровчий туризм включає й культурно-пізнавальні активності, такі як прогулянки, екскурсії, катання на лижах, плавання, туристичні походи. Ці заходи сприяють не лише фізичному відновленню, а й розслабленню після інтенсивного розумового та емоційного навантаження, підвищуючи загальну працездатність людини.

1.3. Особливості організації оздоровчого туризму в Україні та Європі

Історія виникнення та розвитку лікувально-оздоровчого туризму має глибоке історичне коріння. Уже кілька століть тому люди почали використовувати природні лікувальні ресурси для покращення свого здоров'я, здійснюючи подорожі як на близькі, так і на далекі відстані в пошуках джерел зцілення. В Україні цей процес розвивався паралельно з європейськими країнами, поступово набуваючи популярності, хоча часом він мав нерівномірний характер.

У розвитку лікувально-оздоровчого туризму можна виділити чотири основні етапи. Перший з них розпочався ще в період формування великих цивілізацій Давнього світу і тривав до початку XIX століття. Подорожі з метою лікування були поширені ще за часів Стародавньої Греції та Риму. Жителі цих держав використовували природні джерела та місця зі сприятливим кліматом для зміцнення здоров'я. Один із найдавніших відомих курортів, присвячених лікуванню, Асклепій, був заснований у II столітті до н. е. на території Давньої Греції, неподалік порту Епідаурос, де знаходилися мінеральні джерела.

Ще в античні часи природні лікувальні ресурси активно застосовувалися в терапії. Наприклад, єгиптяни використовували мул із Нілу для лікування різних захворювань після щорічних розливів річки. Водночас греки та римляни віддавали перевагу грязьовим та водним процедурам. Серед римської знаті особливо популярним було купання з водним масажем. Саме римський імператор Нерон, побачивши такі басейни, вигукнув фразу «Sanitas per aquas» («здоров'я через воду»), що згодом дало назву сучасному терміну «SPA».

У XVII столітті практика використання грязьових та водних процедур набула поширення у Франції, а пізніше й у Німеччині. Саме в цей період почали створюватися перші курорти в таких сприятливих місцевостях, як Піренеї. Ці місця швидко стали популярними серед заможних мандрівників з усієї Європи. Значну роль в історії лікувально-оздоровчого туризму відіграло бельгійське містечко Спа, розташоване в Арденнах. Його гарячі джерела прославилися ще в середньовіччі, а згодом місто дало назву першому у світі бренду питної води. Вважається, що саме звідси у XVII столітті поширилася традиція відвідувати цілющі води для оздоровлення, яка згодом охопила більшість європейських країн.

Щодо розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні в давнину та в середньовіччі, то збережених історичних свідчень про це небагато. Проте відомо, що місцеве населення здавна цікавилось лікувальними властивостями природних джерел. Перші документальні згадки про це датуються XVI–XVIII

століттями. У той час особливою популярністю користувалися кримські лікувальні грязі та солоні озера Півдня (XV–XVI ст.), сірководневі джерела Немирова і Великого Любенья (XVI ст.), Слов'янські солоні озера та Збручанські мінеральні води (XVII ст.) тощо. Важливу роль у становленні лікувально-оздоровчого туризму в Україні відігравали численні легенди про цілющу силу природних джерел. Чутки про магичні властивості води приваблювали людей, які вирушали у подорожі, сподіваючись знайти джерела, що могли вилікувати будь-які хвороби [19, с.137].

Другий етап розвитку курортів тривав із XIX століття до початку XX століття. Саме в цей період у Європі почалося активне створення лікувальних курортів. Масове будівництво таких закладів розпочалося на початку XIX століття, зокрема в Німеччині – з 1801 року, у Франції – з 1818 року, а в Австрії – з 1832 року.

З середини XIX століття в Україні починають формуватися туристичні регіони, і одним із перших став Крим. Є докази, що саме розвиток лікувально-оздоровчого туризму сприяв освоєнню його території для рекреаційних потреб. У 1870-х роках уздовж узбережжя почали з'являтися перші курорти, які будувалися за ініціативи громадських організацій, земств, лікарень і приватних осіб. З 1890 року в Криму активно впроваджувалося лікування грязями, що призвело до відкриття в Євпаторії двох грязелікарень і літнього готелю. У 1912 році був заснований Цандерівський інститут, який готував спеціалістів-бальнеологів.

Приватний сектор також долучився до розвитку курортної справи: у 1905 році відкрилася перша приватна здравниця «Приморський санаторій», а згодом – два приватні медичні пляжі. Сприятливий клімат Криму приваблював людей із захворюванням на сухоти, особливо в район Старого Криму, де практикували квіткові ванни. Судак був популярним серед туристів завдяки піщаним пляжам, чистому морю та сприятливій погоді, хоча наприкінці XIX століття тут працював лише один готель. У Севастополі ж на той час діяло 14 закладів для відпочинку, серед яких були пансіонати, грязелікарні та купальні.

Сімеїз завдяки теплому, безвітряному клімату вже в першій половині XIX століття став лікувальним курортом, а на початку XX століття перетворився на місце відпочинку аристократії. Це підтверджує, що до революції кримські курорти були доступні переважно для заможних людей.

Хоча Крим із кінця XVIII до початку XX століття вважався найвідомішим курортним регіоном, санаторно-курортна діяльність розвивалася і в інших частинах України. Так, у 1833 році на березі Куяльницького лиману запрацював перший лікувальний заклад із використанням «теплих ванн». У 1843 році подібний заклад відкрили на Хаджибейському лимані, а згодом – і на Сухому лимані. Ці лікарні були досить простими, розташовувалися у дерев'яних літніх будівлях.

Озеро Солоний лиман на Дніпропетровщині здавна славилася своїми цілющими грязями, які місцеве населення використовувало для лікування ревматизму, радикуліту та інших хвороб. Саме завдяки цьому було прийнято рішення про створення на його березі лікувального пункту.

Карпатський регіон має давню історію курортної справи – перші згадки про нього датуються XVI століттям. Проте лише з початку XIX століття розпочалося активне будівництво санаторіїв і лікарень, що сприяло зростанню популярності цього напрямку. У 1820 році поблизу Трускавця було випадково виявлено сірчане мінеральне джерело, а вже в 1827 році на його основі збудували невелику водолікарню. Ця подія стала початком розвитку Трускавця як курорту.

Важливу роль у розвитку Карпатських курортів відіграло приватне підприємництво. Підприємці активно шукали нові мінеральні джерела, щоб залучити більше відпочивальників. Так, у 1833 році відкрили соляно-гірке джерело «Марія» (нині джерело №1), а пізніше – джерела «Нафтуса» та «Софія» (тепер джерело №2).

У кінці XIX століття Моршин став відомим завдяки впровадженню методик клімато- і водолікування. Там збудували лікарню за зразком популярних у той час німецьких та швейцарських курортів. Також поблизу

Моршина знайшли поклади торф'яної грязі, яку почали використовувати для лікувальних ванн та аплікацій. Усе це сприяло тому, що Моршин перетворився на відомий бальнеологічний курорт, який приваблював туристів із Польщі, Чехії та інших країн. У порівнянні з курортами Франції та Австрії, лікування тут коштувало значно дешевше, що також сприяло його популярності [32, с. 74].

Третій етап розвитку оздоровчого туризму розпочався у ХХ столітті. Зі зростанням кількості подорожей SPA-центри та оздоровчі курорти в різних країнах світу все частіше приймали клієнтів з-за кордону. Крім того, почали з'являтися некомерційні медичні заклади, зокрема клініка «Мауо» у Рочестері (штат Міннесота), яка відкрила нові можливості для пацієнтів, які потребували лікування та хірургічних втручань, недоступних в інших місцях. Тенденція медичних подорожей за кордон з метою проведення операцій продовжувала набирати обертів. Наприклад, у 1980-х роках Коста-Ріка стала популярним напрямком для іноземців, які шукали косметичну та стоматологічну хірургію. До 1990-х років місцеві лікарі активно залучали пацієнтів з-за кордону, пропонуючи їм широкий спектр пластичних операцій, від підтяжки обличчя до ліпосакції, за доступними цінами.

В Україні цей етап розпочався в радянські часи та характеризувався розвитком курортно-оздоровчого туризму. Основним завданням галузі тоді було створення державних органів і структур, які займалися управлінням туризмом. Санаторії та курорти перебували під контролем органів охорони здоров'я, а їхня реконструкція та будівництво нових об'єктів здійснювались за підтримки Червоного Хреста та кооперативних організацій.

Післявоєнний період відзначився активним розвитком санаторно-курортного лікування. Наприклад, лише з 1981 по 1985 рік у РСР було витрачено близько 210 млн крб. на будівництво санаторіїв та оздоровчих закладів. На багатьох курортах відкривали лікувально-діагностичні відділення, лабораторії, спеціалізовані санаторії, а також удосконалювали

систему медичного відбору пацієнтів, що підвищувало ефективність лікування.

Санаторно-курортна система СРСР ґрунтувалася на принципах доступності: путівки до санаторіїв та пансіонатів були безкоштовними або надавалися на пільгових умовах. Особливу увагу приділяли дитячим санаторіям, які спеціалізувалися на лікуванні захворювань нервової системи, органів дихання, серцево-судинної системи, суглобів та шлунково-кишкового тракту. За даними Державної служби статистики України, щорічно в таких закладах лікувалося близько 135 тис. дітей. Загалом було створено приблизно 200 спеціалізованих дитячих санаторіїв, а в кожній області діяли щонайменше три заклади з різними напрямками: кардіоревматологічний, пульмонологічний (для пацієнтів із захворюваннями легень) та психоневрологічний.

Станом на 1984 рік в Україні діяли санаторії-профілакторії, пансіонати для лікування та відпочинку, а також 1 480 санаторіїв, які одночасно могли прийняти 331 тис. осіб. Упродовж року понад 54 млн осіб скористалися послугами санаторно-курортного лікування, серед яких були як вітчизняні, так і іноземні туристи.

Четвертий етап розвитку медичного туризму охоплює кінець ХХ – початок ХХІ століття і характеризується значним зростанням популярності цього напрямку на глобальному рівні. До кінця першого десятиліття ХХІ століття кількість медичних туристів, які відвідали Коста-Ріку, сягнула 20 000–25 000 осіб, що стало суттєвим зростанням у порівнянні з попередніми роками [19, с. 145].

В Україні цей період збігся з розпадом СРСР і проголошенням незалежності. Саме тоді почалося формування національного рекреаційного комплексу. У 1991 році радянська система управління туризмом припинила своє існування, що негативно позначилося на санаторно-курортній сфері. Економічна криза та трансформація управлінських структур призвели до занепаду галузі. Проте поступове подолання соціально-економічних

труднощів сприяло реформуванню цієї сфери, зокрема змінам у формах власності, джерелах фінансування та методах управління.

Держава почала активно підтримувати туристичну і санаторно-курортну галузь, приймаючи відповідні законодавчі акти. Так, у 1992 році було ухвалено Закон України «Про Основи законодавства України про охорону здоров'я», у 1995 році – Закон України «Про туризм» (останні зміни до нього внесені у 2021 році), а у 2000 році – Закони України «Про курорти» та «Про охорону навколишнього природного середовища». Крім того, у 2005 році було розроблено Державну програму розвитку санаторно-курортної галузі на 2005–2015 роки, що сприяло активізації лікувально-оздоровчого туризму.

На сьогодні санаторно-курортна діяльність в Україні регулюється згаданим Законом «Про курорти» [12], та іншими нормативно-правовими актами, які визначають особливості функціонування галузі, охорону природних ресурсів і забезпечення доступності лікування для всіх категорій населення. Відповідно до Закону «Про охорону навколишнього природного середовища», статус курортних та лікувально-оздоровчих зон надається Верховною Радою України, а Кабінет Міністрів визначає природоохоронний режим цих територій [42, с. 21].

Розвиток курортної інфраструктури базується на даних кадастру природних лікувальних ресурсів, що включає економічні показники діяльності курортів, наукові дослідження, ефективність медичної реабілітації та профілактики захворювань. Моніторинг таких територій здійснюється переважно на об'єктах ПрАТ «Укрпрофоздоровниця», яке проводить спостереження за станом бальнеологічних ресурсів [30].

Організацією, відповідальною за розвиток і координацію курортної галузі, є Національна туристична організація України, діяльність якої спрямовується Кабінетом Міністрів [31]. Вона розробляє стратегії розвитку курортів, проводить наукові та маркетингові дослідження, організовує кадрову політику, здійснює сертифікацію та ліцензування

санаторно-курортних закладів, а також формує Державний кадастр природних лікувальних ресурсів.

Медико-санітарне забезпечення санаторно-курортних підприємств регулюється Законом України «Про Основи законодавства України про охорону здоров'я» [11]. Однак для повноцінного контролю за ринком лікувально-оздоровчих послуг країні досі бракує єдиного державного органу.

Вагому роль у сфері медичного туризму відіграє Українська асоціація медичного туризму (УАМТ), яка об'єднує основних учасників цієї галузі [29]. Її місія – сприяти інтеграції української медицини у світовий контекст, забезпечуючи туристів актуальною інформацією про можливості лікування як в Україні, так і за кордоном, включно з якістю послуг та їх вартістю.

У країнах Центральної Європи лікувально-оздоровчий туризм регулюється низкою законодавчих актів, що включають державні закони, нормативні документи, а також розпорядження відповідних міністерств: спорту та туризму, охорони здоров'я, закордонних справ, транспорту й регіонального розвитку. Значну роль у цьому процесі відіграють також Національні фонди охорони здоров'я [4, с. 18].

Окрім цього, діяльність лікувально-оздоровчих закладів контролюється спеціалізованими асоціаціями, зокрема:

- Польською асоціацією курортних гмін;
- Чеським туристичним інформаційним центром і Союзом лікувальних курортів Чеської Республіки;
- Угорською асоціацією лікувального туризму та компанією ПАТ «Угорський туризм»;
- Словацькою асоціацією спа-курортів [33, с. 7].

Однією з основних проблем у сфері лікувального туризму є невідповідність якості наданих послуг встановленим стандартам. Важливим механізмом забезпечення належного рівня обслуговування є акредитація. Вона підтверджує, що медичні установи відповідають міжнародним вимогам

безпеки, мають кваліфікований персонал і необхідне обладнання для проведення заявлених процедур.

До основних акредитаційних організацій належать Joint Commission International (JCI), підрозділ американської Joint Commission Resources, Канадська міжнародна акредитація та Австралійська рада з міжнародних стандартів охорони здоров'я. Вони ведуть реєстр акредитованих клінік, допомагаючи пацієнтам, які планують лікування за кордоном, вибрати надійну установу. Крім того, використання медичних методик із непідтвердженою ефективністю або невідомими наслідками залишається актуальним питанням для подальшого регулювання та стандартизації [40, 41].

Лікувально-оздоровчий туризм у різних країнах також може впливати на національну політику охорони здоров'я, інколи сприяючи нерівномірному розподілу медичних послуг між місцевими жителями та іноземними пацієнтами. Оскільки останні вкладають кошти в економіку країни, вони можуть отримувати ширший доступ до лікарських послуг і ресурсів, ніж місцеве населення.

В Україні ринок лікувально-оздоровчих послуг є одним із найбільш динамічних сегментів туристичної сфери, що потребує ефективної координації та підтримки розвитку. Лікувальний і оздоровчий туризм часто розглядають як взаємопов'язані явища, оскільки вони мають спільну мету та використовують подібну інфраструктуру. Проте між ними є суттєві відмінності: лікування у стаціонарних медичних установах суттєво відрізняється від відновлення здоров'я в умовах санаторно-курортного відпочинку.

Профілактичний та оздоровчий туризм зазвичай передбачає фізичну активність у поєднанні з рекреаційними можливостями природного середовища [27, с. 36]. Обравши цей вид туризму, відвідувачі можуть не лише відпочити, а й покращити свій фізичний стан та зовнішній вигляд. Сучасні спа- та wellness-центри пропонують широкий вибір оздоровчих і омолоджувальних програм. Залежно від стану здоров'я туриста, йому можуть

бути рекомендовані різні рекреаційні послуги, серед яких: лікувально-оздоровчі процедури, оздоровча ходьба та гімнастика, спортивно-рекреаційні заняття, лікувальна фізкультура, активні ігри та туристичні заходи.

Залежно від рівня необхідної медичної допомоги, медичний туризм можна поділити на такі категорії:

1. Діагностичний туризм. Полягає в організації поїздок для проведення комплексного медичного обстеження та отримання консультацій від висококваліфікованих спеціалістів.

2. Лікувальний туризм. Передбачає подорож пацієнта до медичного закладу для лікування вже встановленого діагнозу. Найбільший попит мають напрямки, пов'язані з кардіологією, неврологією, ортопедією тощо, оскільки пацієнти прагнуть отримати доступ до сучасних методик та якісних медичних послуг.

3. Реабілітаційний туризм. Спрямований на організацію спеціальних відновлювальних програм після травм або хірургічних втручань. Комфортні умови та використання природних ресурсів відіграють важливу роль у процесі реабілітації.

4. Естетичний туризм. Передбачає подорожі з метою отримання високоякісних косметичних процедур. Популярність цього напрямку на туристичному ринку невпинно зростає.

5. Туризм народної медицини. Популярний серед тих, хто віддає перевагу альтернативним методам лікування, таким як використання лікарських трав та інших природних засобів, що відрізняються від загальноприйнятих медичних протоколів.

До найбільш затребуваних напрямків лікувального туризму в Україні належать: офтальмологія, стоматологія, ортопедія, репродуктивні технології, реабілітація, лікування стовбуровими клітинами, кардіохірургія, косметологічні процедури та клітинна інженерія.

У країнах Центральної Європи громадяни можуть отримувати медичні послуги не лише за власні кошти, а й за підтримки державних фондів охорони

здоров'я або через медичне страхування. В Україні ж безкоштовне лікування доступне лише певним категоріям громадян, тоді як інші змушені оплачувати медичні послуги самотійно, що через високі ціни є значним фінансовим навантаженням. Крім того, система медичного страхування в Україні поки що не набула належної організованості та популярності.

Таким чином, лікувально-оздоровчий туризм поєднує сучасні медичні досягнення з історично сформованими традиціями оздоровлення [1, с. 4450].. Він є важливою частиною глобальної індустрії туризму та має дві основні складові – лікувальний та оздоровчий туризм, які відрізняються своїми цілями та функціями.

Правове регулювання цієї сфери є важливим для її ефективного функціонування. Загалом, лікувально-оздоровчий туризм є унікальним напрямом завдяки своїм широким можливостям, різноманітним послугам та використанню передових технологій, які виникли внаслідок медичного прогресу.

Підсумовуючи, можна зазначити, що розвиток цього туристичного сегмента активно досліджується як українськими, так і міжнародними спеціалістами. Щороку лікувально-оздоровчий туризм розширює свої можливості завдяки впровадженню інноваційних технологій та покращенню якості медичних послуг.

Висновки до розділу 1

У першому розділі проаналізовано сутність «оздоровлення» та суміжне з нам поняття таке, як «wellness». Визначено розбіжності між «лікувально-оздоровчий туризм» та «оздоровчий туризм». Під час дослідження було з'ясовано, що у чинному Законі України «Про туризм» термін «оздоровчий туризм» не використовується. Замість нього застосовується поняття «лікувально-оздоровчий туризм», який визначається з урахуванням категорій туристів, їхніх цілей подорожі та об'єктів, які вони відвідують. Тому оскільки

цей термін не закріплений ні на законодавчому рівні, ні в офіційних словниках, то його можна вважати інноваційним напрямом у сфері туризму. Хоча оздоровчий туризм не є абсолютно новим явищем і є пріоритетним напрямом серед мандрівників.

У роботі з'ясовано, що оздоровчий туризм слід розглядати у контексті індустрії оздоровлення. Охарактеризовано основні напрямки оздоровчого туризму: клінічний та курортний. Детально розглянуто типи оздоровчого туризму, а саме кліматотерапію, бальнеологію та грязелікування.

Приділено увагу організації оздоровчого туризму в Україні та Європі. Розглянуто етапи розвитку оздоровчого туризму та сучасний стан санаторно-курортної діяльності в Україні. Наведено правове регулювання оздоровчого туризму у Центральній Європі. Проаналізовано процес стандартизації та акредитації туристичних послуг в Європі. Розглянуто наявні оздоровчі та медичні послуги в Україні.

РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ ПРІОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз сучасного стану оздоровчого туризму в Україні

Пропонуємо проаналізувати поточний стан оздоровчого туризму і розглянути спектр послуг, що надаються велнес-туристам. Оскільки цей вид туризму тісно пов'язаний з іншими напрямками велнес-індустрії, то і послуги будуть відповідними (рис. 2.1.)

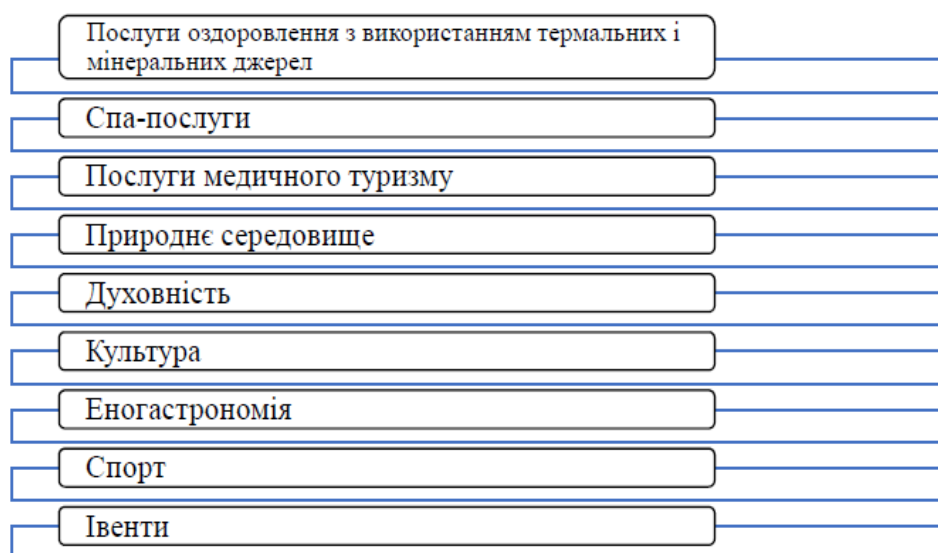

Рис. 2.1. Оздоровчі послуги []

Схематичне представлення цих послуг наведено на рисунку 2.1. У цьому розділі детальніше розглянемо сучасні тенденції у оздоровчому туризмі, різновиди діяльності та послуги, які можуть входити до туристичних пакетів і мають безпосередній зв'язок із велнес-індустрією. Отже, через аналіз сучасного стану оздоровчого туризму та послуг, що пропонуються туристам, виокремимо й охарактеризуємо ключові тенденції на цьому ринку.

Варто зазначити, що одним із ключових показників успішності певного напрямку туризму є кількість здійснених подорожей. У період з 2017 по 2021 рік кількість оздоровчих поїздок, як міжнародних, так і внутрішніх, досягла 936 млн у 2019 році, що на 145 млн більше порівняно з 2017 роком. Однак

пандемія негативно вплинула на цей показник, і вже у 2021 році кількість велнес-подорожей знизилася до 601 млн [37].

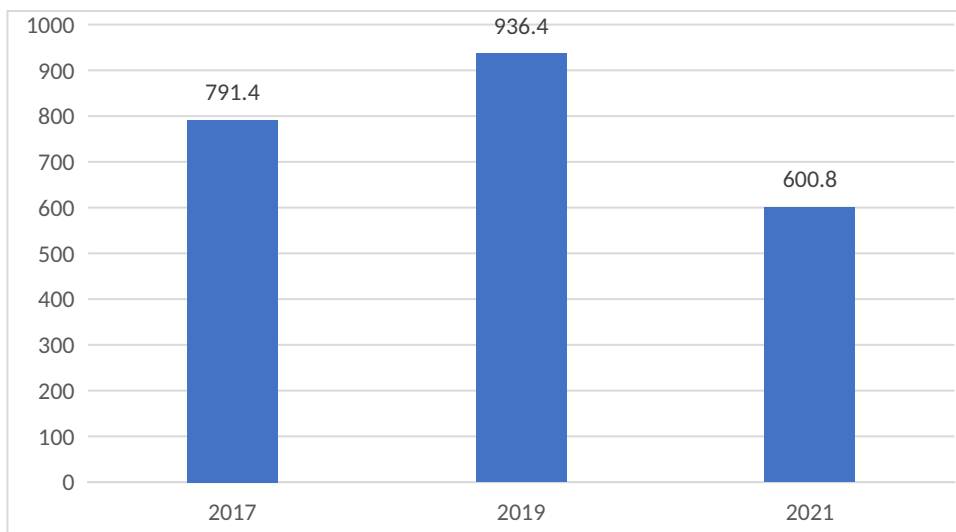

Рис. 2.2. Міжнародні і внутрішні подорожі з метою оздоровлення, млн.

Розроблено автором за матеріалами [37]

Європа залишається регіоном з найбільшою кількістю оздоровчих поїздок, у той час як Північна Америка лідирує за рівнем витрат велнес-туристів на одну подорож. До початку пандемії (2017–2019 рр.) найбільш динамічний розвиток спостерігався в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, а також у країнах Близького Сходу та Північної Африки.

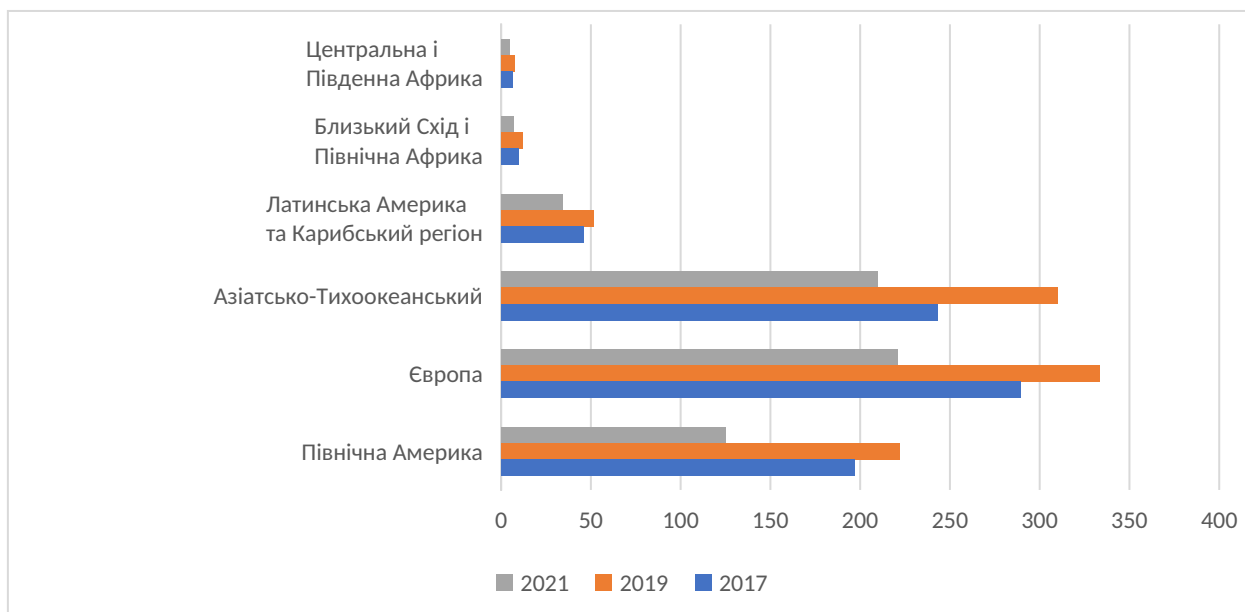

Рис. 2.3. Кількість подорожі з метою оздоровлення за регіонами, млн.

Розроблено автором за матеріалами [37]

Це пояснюється зростанням попиту на велнес-туризм, що було спричинене економічним підйомом, розширенням середнього класу та значними інвестиціями в туристичну інфраструктуру в окремих країнах цих регіонів [37].

Рис. 2.4. Середні витрати на одну поїздку з метою оздоровлення у 2021 р., дол. США

Розроблено автором за матеріалами [37]

Ще однією важливою особливістю оздоровчого туризму є загальна тенденція, характерна для всіх видів подорожей. Зокрема, для більшості людей внутрішні подорожі є більш доступними та економічно вигідними, ніж закордонні, особливо якщо мова йде про короткі поїздки. За статистичними даними, кількість внутрішніх подорожей у світі перевищує міжнародні в 8–9 разів. Подібна ситуація спостерігається і в сфері оздоровчого туризму. У 2021 році з 601 мільйона оздоровчих подорожей лише 11% (65 мільйонів) були міжнародними або в'їзними, тоді як 89% (536 мільйонів) припадали на внутрішній туризм. У 2020 році частка міжнародних поїздок була ще нижчою через пандемію та закриття кордонів, що негативно позначилося на загальній кількості таких подорожей.

Якщо розглядати ринки оздоровчого туризму, можна відзначити, що вони зосереджені переважно в Північній Америці, Європі та

Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Зокрема, США займають лідируючі позиції, на них припадало 19% усіх подорожей і 37% загальних витрат у 2020 році. Крім того, п'ять країн – США, Німеччина, Франція, Китай і Японія – контролюють 64% світового ринку велнес-туризму.

Варто зазначити, що Україна поки не входить до числа країн із високим рівнем розвитку цього напрямку – вона не представлена ні в першій десятці, ні в двадцятці світового рейтингу.

В Україні оздоровчий туризм, здебільшого, асоціюється із курортологією. Попит на курортно-рекреаційні послуги зростає з кожним роком. Швидкий темп сучасного життя, збільшення інформаційного навантаження та постійний психологічний стрес сприяють підвищенню потреби в оздоровчому відпочинку.

Однак пандемія COVID-19 суттєво загальмувала розвиток туристичної сфери, зокрема санаторно-курортного напрямку. Це також призвело до змін в організації діяльності курортних та лікувальних центрів по всій країні.

Станом на 2020 рік в Україні функціонувало 10 458 лікувально-оздоровчих закладів, серед яких 284 санаторії та пансіонати з лікуванням, 55 санаторіїв-профілакторіїв, 67 будинків і пансіонатів для відпочинку, 1 235 баз відпочинку та інших закладів, а також 8 808 дитячих оздоровчих установ [8].

Слід відзначити, що у 2020 році приблизно 70% санаторно-курортних об'єктів перебували у приватній власності, тоді як державний і комунальний сектор охоплював лише 30%. Загальна кількість лікувально-оздоровчих закладів в Україні скоротилася: у 2019 році їх стало менше на 557 одиниць (4,8%), а у 2020 році – ще на 605 (5,5%) у порівнянні з попереднім роком [8].

Динаміка змін кількості підприємств, що надавали SPA-послуги (готелі, салони, лікарні, санаторії тощо) у період із 2015 по 2021 роки, представлена на рисунку 2.5.

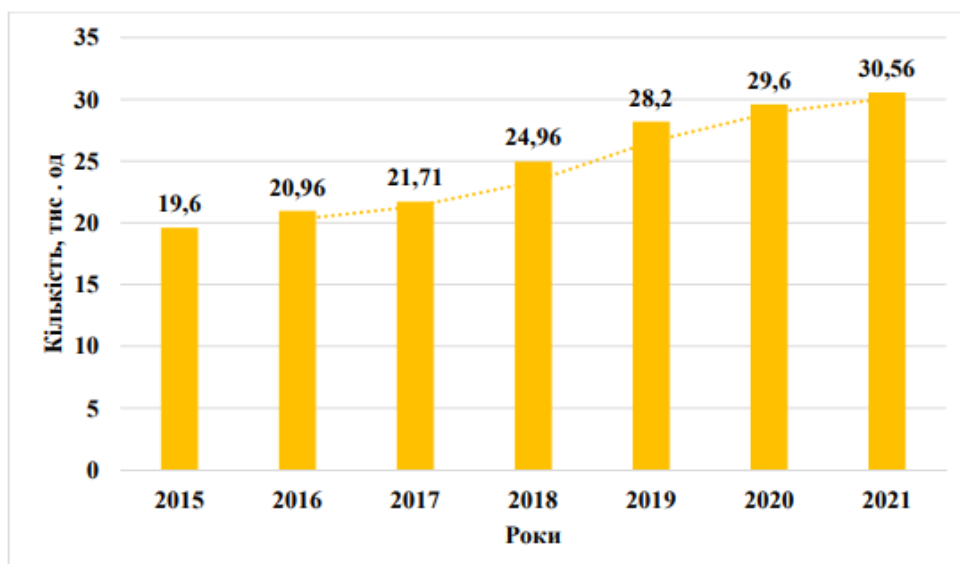

Рис. 2.5. Тенденції розвитку ринку санаторно-курортних закладів в Україні [8]

Дослідження, проведене А. Помазом-Пономаренко у 2022 році, визначило шість груп регіонів України за рівнем розвитку санаторно-курортного ринку. Перша група включає найбільш розвинені регіони, тоді як шоста — найменш розвинені. Згідно з даними (табл. 2.1), на початку 2022 року лідерами у сфері санаторно-курортного туризму були Одеська та Львівська області, тоді як до найменш розвинених належали Дніпропетровська, Житомирська, Кіровоградська, Луганська, Тернопільська, Херсонська, Черкаська та Чернігівська області.

Таблиця 2.1

Розподіл регіонів України за рівнем розвитку ринку послуг санаторно-курортних закладів, 2022 р. до 24.02.2022 р.

Група	Назва регіону
1	Львівська, Одеська
2	м. Київ
3	Вінницька, Закарпатська, Полтавська
4	Запорізька, Івано-Франківська., Київська, Харківська
5	Волинська, Донецька, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Хмельницька, Чернівецька
6	Дніпропетровська, Житомирська, Кіровоградська, Луганська, Тернопільська, Херсонська, Черкаська, Чернігівська

З 2022 року ситуація різко погіршилася через повномасштабну війну з РФ. Україна втратила близько 90% доходів від санаторно-курортного туризму,

особливо в південних і прибережних районах, де через присутність ворожого флоту та постійні обстріли відпочинок став неможливим.

Водночас у Карпатському туристичному регіоні ситуація виявилася дещо кращою завдяки його віддаленості від зони бойових дій. На початку 2023 року відновлення галузі тут відбувалося швидше, а більшість закладів повернулися до звичного режиму роботи. В умовах війни багато санаторіїв регіону прийняли понад 40 тисяч переселенців, які здебільшого самостійно забезпечували собі житло. Це призвело до високого завантаження санаторно-курортних закладів та приватного житла, що спричинило зростання цін на оренду.

Крім того, частину лікувально-оздоровчих установ перепрофілювали для надання допомоги українським військовим, які зазнали поранень і потребували лікування чи реабілітації. Санаторії в Україні почали повноцінно функціонувати лише після червня 2022 року [5].

2.2. Проблеми розвитку оздоровчого туризму в Україні

В останні роки санаторно-курортна сфера України почала активно розвиватися. Однак, разом із стабільним прогресом, ця галузь зіткнулася з низкою викликів.

Туризм є однією з ключових галузей, що суттєво впливає на світову економіку. У зв'язку з цим виникає необхідність детального аналізу стану лікувально-оздоровчого туризму в Україні. Це поняття не має єдиного трактування, проте його можна визначити як подорож до курортних місцевостей з метою оздоровлення та лікування. Такий вид туризму включає не лише лікувальні процедури (терапію чи реабілітацію після хвороб), а й заходи для підтримки фізичного та психічного здоров'я.

Україна володіє значними природними ресурсами, які можуть сприяти активному розвитку цього напрямку. Однак для ефективного функціонування галузі необхідні спеціалізовані підприємства, що надають відповідні послуги.

У європейських країнах туристична сфера перебуває під державним контролем та має розгалужену систему управління. Кожна країна зацікавлена в тому, щоб її території були привабливими для туристів і щоб туристичний потік постійно зростав.

За останні десятиріччя значне зменшення державного фінансування та зниження ефективності управління негативно вплинуло на розвиток санаторно-курортної сфери. Це, у свою чергу, негативно позначилось на їхній конкурентоспроможності у порівнянні з іншими оздоровчими закладами. На думку автора, для подальшого розвитку галузі необхідно запровадити нові управлінські підходи, оскільки ця сфера базується як на використанні природних лікувальних ресурсів, так і на організації оздоровчих процесів. Тому для покращення медичного туризму в країні слід застосовувати комплексний підхід, орієнтований на створення якісного конкурентоспроможного рекреаційного продукту, активне просування оздоровчих послуг на цільових ринках, а також підвищення професійного рівня кадрів, з урахуванням найкращих міжнародних і національних практик.

Крім того, існує проблема нестачі фінансових інвестицій у розвиток оздоровчого туризму. На думку автора, для залучення капіталу у цю сферу варто орієнтуватися на міжнародний досвід. Серед ключових заходів для покращення використання потенціалу санаторно-курортної сфери доцільно визначити такі напрямки: розробка державної політики розвитку рекреації, яка включатиме стратегічне планування розвитку лікувально-оздоровчого туризму; популяризацію рекреаційної галузі як всередині країни, так і за кордоном; підвищення професійної підготовки кадрів у сфері санаторно-курортного лікування; створення економічних стимулів для розвитку оздоровчого туризму; оптимізацію фінансування санаторно-курортної інфраструктури; а також забезпечення привабливих інвестиційних умов для реалізації рекреаційних проєктів.

Головною проблемою при роботі зі статистичними даними є відсутність системного моніторингу природних лікувальних ресурсів та природних

територій курортів України. Виняток становлять лише ті регіони, де функціонують підприємства ЗАТ «Укрпрофздравниця», що здійснюють спостереження за станом бальнеологічних ресурсів. Східні області України майже не розглядаються як перспективні зони для розвитку лікувально-оздоровчого туризму.

Світова пандемія COVID-19 у 2019 році спричинила масштабні обмеження: закриття кордонів та закладів, що призвело до значних збитків у сфері туризму та санаторно-курортного бізнесу.

До 2021 року курорти почали поступово відновлювати роботу, а експерти прогнозували збільшення потоку іноземних туристів у 2022 році для реабілітації, лікування та оздоровлення. Однак у лютому 2022-го почалося повномасштабне вторгнення Росії, що спричинило запровадження воєнного стану, закриття аеропортів та зупинку діяльності більшості туристичних компаній.

Нестабільна транспортна ситуація, питання безпеки, зростання вартості послуг і пального, а також підвищені військові витрати мають значний вплив на подальший розвиток санаторно-курортної галузі та туризму загалом. Попри війну, за перше півріччя 2022 року туристичний збір склав 89,42 млн грн, що на 28,8% більше, ніж у відповідному періоді 2021 року (69,45 млн грн).

Ще однією проблемою галузі є незадовільний стан транспортної інфраструктури. Хоча дороги, що ведуть до великих міст і прикордонних пунктів, мають відносно хороший технічний рівень, внутрішні маршрути, особливо в Карпатському регіоні, залишаються у поганому стані. Через складний рельєф багато ділянок гірських трас не відповідають потребам руху транспорту, що спричиняє аварійні ситуації.

Залізничний транспорт є важливим для розвитку регіонального туризму, оскільки є зручним і економічно доступним способом пересування. Близько 15% пасажирів користуються залізницею, однак її інфраструктура залишається недостатньо розвиненою, особливо у Карпатському регіоні. Найбільші пасажирські потоки проходять через маршрути Чоп–Батево–Стрий

та Чоп–Ужгород–Самбір, тоді як напрямок Батєво–Королево–Терєсва–Великий Бичків має менше значення як з точки зору пасажирських перевезень, так і технічного стану [20].

Через війну у 2022 році стан доріг в Україні значно погіршився, що ускладнює внутрішній туризм. Дістатися до багатьох регіонів стало важче, оскільки значна частина доріг не ремонтується або є небезпечною для пересування.

Ще однією важливою проблемою є стан природно-рекреаційних ресурсів. Забруднення значної частини територій, включаючи річки, озера та ліси, неконтрольована вирубка дерев, знищення природної флори і фауни негативно впливають не лише на якість лікувально-рекреаційних зон, а й на загальний вигляд місцевості, що впливає на сприйняття туристами.

Складна ситуація, що склалася в українських лісах, є наслідком державної політики, яка розглядає їх переважно як джерело сировини та прибутку, а не як цінну екосистему. Ліси могли б служити базою для розвитку туризму та рекреації, а також забезпечувати низку екологічних послуг, зокрема очищення води та повітря, збереження біорізноманіття, регуляцію водного балансу, запобігання повеням та адаптацію до кліматичних змін.

Війна ще більше погіршила ситуацію, спричинивши окупацію багатьох рекреаційних зон та руйнування туристичної інфраструктури. Проте ця криза може стати поштовхом до реформ і змін у підходах до відновлення природних ресурсів. За оцінками експертів, екологічні збитки України через війну сягають 1,35 трлн гривень, що включає:

1. Забруднення небезпечними речовинами понад 183 тис. м² ґрунтів і засмічення 2,3 млн м² земель.
2. Знищення 23,3 тис. га лісів, частина яких втрачена безповоротно.
3. Потребу в розмінуванні понад 200 тис. км² території.
4. Окупацію 8 заповідників і 10 національних природних парків.
5. Втрачені 2,2 тис. родовищ енергоресурсів, металів і мінералів вартістю близько 12,4 трлн доларів [22].

Військові дії також змінили функціонування туристичної галузі. Впровадження комендантської години ускладнило процес розміщення та переміщення гостей. Основний робочий час припадає на день, а частина персоналу змушена залишатися на ніч у санаторіях та курортних закладах. Робота ресторанів, барів, салонів краси та SPA-зон обмежена, а під час повітряної тривоги деякі послуги можуть бути повністю недоступними. Заклади змушені впроваджувати додаткові заходи безпеки, такі як сповіщення про повітряну тривогу та організація укриттів.

Через війну попит на готельні та туристичні послуги значно знизився, а більшість підприємств зазнала серйозних збитків. Для виживання їм доводиться шукати альтернативні джерела доходів. Іноземні готельні мережі, оцінюючи високі ризики, часто залишають свої заклади закритими.

Додатковими викликами для санаторно-курортної сфери є:

- відсутність актуальної та повної статистики щодо галузі.
- недостатня ефективність державної політики у сфері рекреаційного бізнесу.
- брак стратегій маркетингового розвитку.
- проблема пошуку кваліфікованого персоналу.

Ще однією серйозною проблемою є недостатня інтенсивність внутрішніх і зовнішніх туристичних потоків. Це значною мірою пов'язано з низьким рівнем обізнаності іноземних туристів про оздоровчий потенціал країни, а також із браком кваліфікації у туристичних операторів щодо організації лікувально-оздоровчих програм в Україні. Внаслідок цього найбільший туристичний потік припадає на літні місяці, що призводить до сезонних дисбалансів втрати потенційного прибутку на рівні 65%. Високий попит у літній період також спричиняє зростання вартості санаторно-курортних послуг, що не завжди відповідає їхній якості, через що рівень задоволеності клієнтів знижується на 20%.

Сьогодні в Україні нагальною є потреба у створенні нових курортно-реабілітаційних центрів, оскільки значно збільшилася кількість людей, які

потребують санаторно-курортного лікування, але не мають фінансової можливості проходити його в інших регіонах. Це, у свою чергу, сприяє зростанню рівня захворюваності та смертності.

Перспективним кроком може стати впровадження інновацій, які зацікавлять людей і стимулюватимуть розвиток туризму в регіоні. Для цього варто максимально використовувати наявні ресурси: сприятливий клімат, лісові масиви, мінеральні води та піщані узбережжя, яких у країні чимало.

Отже, окрім головної загрози — війни з РФ, туристична сфера стикається з численними труднощами, які можуть бути вирішені за умови впровадження ефективних стратегій розвитку та державної підтримки.

2.3. Пріоритетні напрями розвитку оздоровчого туризму

На сьогодні лікувально-оздоровчий туризм в Україні є перспективним напрямом розвитку у сфері туризму. Наша країна має значний потенціал для розвитку цієї галузі як на національному, так і на міжнародному рівні. Зважаючи на сучасні виклики, попит населення на якісні оздоровчі та медичні послуги лише зростає.

Ринок лікувально-оздоровчого туризму потребує чіткої стратегії розвитку та державної підтримки. Вибираючи цей вид туризму, мандрівники отримують можливість не тільки відпочити, але й покращити своє самопочуття, зовнішній вигляд та за необхідності пройти лікування.

Світовий ринок лікувально-оздоровчого туризму розширюється, а багато іноземних туристів незадоволені рівнем і вартістю медичних послуг у своїх країнах. Це призвело до загострення глобальної конкуренції між державами за залучення таких туристів. Сьогодні цей сегмент туризму розглядається як важлива складова сервісної економіки. За оцінками Асоціації медичного туризму, його загальний обсяг оцінюється в мільярди доларів, і очікується щорічне зростання на 25% у найближчому десятилітті [69]. Також Всесвітня туристична організація (UNWTO) визначає оздоровчий і

лікувальний туризм як один із найперспективніших напрямів, що демонструє стрімке зростання.

Перевагою лікувально-оздоровчого туризму в Україні.

Вигідна вартість на оздоровчі послуги. В Україні ціни на медичні та оздоровчі послуги на 40-70% нижчі, ніж у розвинених країнах Європи, США та Ізраїлі. При цьому рівень обслуговування та комфорт перебування відповідає міжнародним стандартам. Одна з причин такої різниці у вартості – додаткові націнки на репутацію та статус медичних закладів у країнах, як-от Німеччина та Ізраїль.

Україна приваблює іноземних туристів, зокрема з Європи, США, Азії, країн Перської затоки та Африки, завдяки доступності лікування. Навіть з урахуванням витрат на переліт і проживання пацієнти можуть зекономити до 80% коштів. При цьому ціни для іноземців майже не відрізняються від цін для місцевих жителів. У перспективі така цінова політика може стати конкурентною перевагою санаторно-курортних закладів України.

Висококваліфікований медичний персонал. Українські оздоровчі заклади пропонують високий рівень медичної допомоги, що підтверджується міжнародними сертифікатами якості. Тут працюють досвідчені спеціалісти, які регулярно підвищують свою кваліфікацію, зокрема за кордоном – у США та країнах Європи.

Розвинена інфраструктура. Оздоровчі установи України оснащені сучасним обладнанням, а санаторії та реабілітаційні центри спеціалізуються на відновленні здоров'я дорослих і дітей, зокрема з діагнозом ДЦП. Заклади розташовані в зручних для відвідувачів місцях, що полегшує їх доступність.

Значні інвестиції в туристичну інфраструктуру після Євро-2012 та Євробачення 2017 сприяли розвитку оздоровчого туризму, зробивши Україну привабливим напрямком для іноземців.

Поєднання лікування з відпочинком. Крім якісного медичного обслуговування, Україна пропонує туристам цікаві маршрути для подорожей

та культурного відпочинку. Завдяки великій території та багатій історії країна надає безліч можливостей для дозвілля.

Зручна транспортна доступність. В'їзд в Україну максимально комфортний завдяки міжнародним транспортним коридорам, що проходять через Львівську та Закарпатську області. Країна має розгалужену мережу автошляхів та авіасполучень, а також 43 пункти пропуску на кордонах із п'ятьма країнами [7].

Оздоровчий туризм як перспективний напрямок. Попри певні проблеми у сфері охорони здоров'я та законодавчі нюанси, Україна залишається конкурентоспроможною на міжнародному ринку медичних послуг. Щорічно її відвідують близько 60 тисяч іноземних пацієнтів, які отримують лікування в 120 санаторно-курортних закладах [18].

До початку війни Україна мала значний потенціал у сфері медичного туризму, зокрема завдяки багатим природним ресурсам – лікувальним грязям і мінеральним водам. Реабілітаційна медицина України особливо зацікавлює іноземців, що підтверджується участю Києва в Global Healthcare Travel Forum у 2020 та 2021 роках.

Львівська та Дніпропетровська області активно розвивали свої медичні кластери, а в 2020 році у Львові пройшов Перший Форум оздоровчого туризму [21]. У заході взяли участь провідні лікарі та представники медичного туризму з країн Близького Сходу та Центральної Азії.

Ефективне управління санаторно-курортним комплексом значною мірою залежить від розробки ринкової стратегії, яка враховує економічні, природні та соціальні особливості конкретного курорту. Стратегічне управління в цій сфері спрямоване на адаптацію потенціалу закладу до ринкових умов, що сприяє його сталому розвитку.

В Україні була створена Національна економічна стратегія до 2030 року, яка включає медичний і оздоровчий туризм. Ця галузь визначена однією з п'яти ключових напрямків для реалізації масштабних міжнародних проєктів, фінансування яких відбуватиметься за новою державною програмою [28].

Наразі розробка державної стратегії розвитку курортно-рекреаційного сектору є особливо актуальною через низку чинників: необхідність масового оздоровлення населення, покращення співпраці між владою та бізнесом для раціонального використання природних ресурсів, а також зростаючу роль українських курортів у національній та світовій економіці.

Водночас реалізуються іміджеві ініціативи, зокрема проєкт #Мандруй Україною, який спрямований на популяризацію України за кордоном через рекламні кампанії в туристичній сфері. За підтримки ДАРТ розробляється програма розвитку в'їзного туризму, а також проводяться форуми та маркетингові заходи для просування українських курортів. У 2022 році планувалася реалізація масштабного брендингового проєкту, покликаною сформувати позитивний імідж українських туристичних послуг і зробити цю галузь прибутковою [21].

Ринок лікувально-оздоровчого туризму зазнав значних змін за останні роки. Традиційні курорти поступово перетворюються на багатофункціональні оздоровчі центри, орієнтовані не лише на людей похилого віку з проблемами здоров'я, а й на широку аудиторію, яка прагне якісного відпочинку та оздоровлення. Це зумовлено двома ключовими факторами.

По-перше, зростає популярність здорового способу життя, що стимулює попит на відновлювальні та антистресові програми. Сучасні тренди свідчать про збільшення кількості людей, які прагнуть підтримувати гарну фізичну форму та покращувати своє самопочуття.

По-друге, курорти поступово втрачають традиційне державне та муніципальне фінансування, що змушує їх шукати нові джерела доходу. Щоб залучити ширшу аудиторію, санаторії розширюють спектр послуг, поєднуючи лікувальні програми зі спортивними та культурними заходами, а також пропонують більш гнучкі умови перебування та відновлення [26].

З урахуванням міжнародного досвіду функціонування лікувально-оздоровчих курортів та з метою впровадження передових світових стандартів

і принципів оздоровчого туризму в санаторно-курортних закладах України були розроблені рекомендації для їх керівництва:

1. Впровадити комплексні абонементи на оздоровчі процедури, передбачивши різні варіанти відвідувань (1-2 або 3-4 заняття на тиждень).
2. Створити персоналізовані програми занять під наглядом кваліфікованих інструкторів.
3. Організувати заняття силовими та аеробними тренуваннями у тренажерних залах.
4. Розробити різні види аеробіки для відпочивальників з різним рівнем фізичної підготовки, а також комбіновані тренінги для чоловіків і жінок, орієнтовані на розвиток гнучкості та загального тону.
5. Запровадити аквааеробіку у басейнах із поділом на групи за віковими категоріями та рівнем фізичної підготовки.
6. Оновити систему оздоровчого сервісу з урахуванням сучасних технологій та наявної інфраструктури.
7. Посилити розвиток ближнього туризму як частини санаторно-курортного лікування.
8. Регулярно вдосконалювати туристичні маршрути, зокрема для велосипедного туризму, пішохідних прогулянок, теренкуру, верхової їзди та скандинавської ходьби.
9. Під час будівництва та модернізації санаторно-курортних об'єктів враховувати популярність конкретних послуг.
10. Розширити спектр методів лікування, зокрема впроваджувати гіпнотерапію та лікувальну ходьбу.
11. Оптимізувати використання інфраструктури курортів у період «низького сезону» [13].

За оцінками експертів, ринок лікувально-оздоровчого туризму щороку зростає на 20%, і ця тенденція збережеться у найближчі роки. Це зумовлено зростаючим попитом на якісні оздоровчі послуги та державним стимулюванням розвитку цієї сфери. У зв'язку з цим багато країн активно

вдосконалюють туристичну інфраструктуру та правові норми для залучення туристів.

Лікувально-оздоровчий туризм має значний потенціал, що сприяє його виокремленню в самостійний сегмент туристичного ринку з великими можливостями для інвестування: від будівництва готелів біля санаторіїв до створення спеціалізованих комплексів із розширеними оздоровчими послугами. Високий попит на рекреаційний відпочинок сприяв трансформації традиційних санаторіїв у сучасні рекреаційно-курортні комплекси, орієнтовані на покращення здоров'я. Таким чином, розвиток профілактичної медицини у санаторно-курортних закладах є важливим напрямом вдосконалення системи охорони здоров'я.

На думку експертів, створення в Україні інноваційних оздоровчих центрів – рекрополісів, рекропарків, курортполісів та рекреаційних зон у таких регіонах, як Полісся, Карпати, узбережжя Чорного та Азовського морів, сприятиме формуванню єдиної національної оздоровчої мережі, інтегрованої у світову туристичну систему. Удосконалення санаторно-курортної сфери сприятиме її перетворенню на конкурентоспроможну та прибуткову галузь економіки, адже Україна має унікальні природні та культурні ресурси для розвитку цього напрямку [17].

Розвиток лікувально-оздоровчого туризму на курортах України сьогодні має важливе значення, оскільки сприяє формуванню здорового способу життя, профілактиці та лікуванню захворювань у дорослих і дітей завдяки санаторно-курортному лікуванню та активному туризму. Також цей напрям позитивно впливає на економіку, створюючи робочі місця, підвищуючи рівень доходів населення та стимулюючи розвиток інших галузей, таких як транспорт, будівництво та зв'язок. Крім того, ефективне використання природних рекреаційних ресурсів сприяє їх збереженню, а соціокультурна функція лікувального туризму допомагає формувати патріотизм і зміцнювати міжнародний імідж України.

Зміни в соціально-економічній та політичній ситуації надали курортам більшу організаційну та фінансову свободу, але водночас поставили перед ними нові виклики. Завдяки реформуванню власності покращилися умови обслуговування, розширився спектр послуг і зросла інвестиційна привабливість санаторно-курортних закладів. Аналіз їхньої діяльності свідчить, що більшість з них мають значний потенціал для розвитку внутрішнього та в'їзного туризму. Для успішного розвитку цієї сфери необхідно розширювати перелік послуг, удосконалювати систему їх просування, залучати кваліфікованих працівників із знанням іноземних мов, оновлювати інфраструктуру та впроваджувати інноваційні рішення, використовуючи природні лікувальні ресурси.

Беручи до уваги досвід країн Центральної Європи, перспективні напрями розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні включають залучення інвестицій, зміцнення державно-приватного партнерства, будівництво нових і модернізацію існуючих санаторіїв, покращення системи медичного страхування та її популяризацію, а також активне маркетингове просування санаторно-курортних послуг. Успішна реалізація цих заходів дозволить Україні зміцнити позиції на світовому ринку та перетворити лікувальний туризм на важливий соціально-економічний чинник розвитку країни.

Ефективне управління санаторно-курортною сферою передбачає глибоке дослідження потреб туристів, що дозволить оптимізувати процес створення, просування та реалізації туристичних продуктів. Основними завданнями курортного маркетингу є збереження позицій на ринку, вихід на нові сегменти, збільшення прибутку, а також диверсифікація послуг і досягнення соціальних цілей. Головна мета маркетингової стратегії – узгодження пропозицій санаторіїв із потребами споживачів рекреаційних послуг.

Курортний маркетинг базується на п'яти ключових елементах: продукті, ціні, просуванні, локації та персоналі. На основі маркетингових досліджень

визначаються перспективи розвитку та напрямки роботи з конкретними ринковими сегментами. Впровадження ефективної маркетингової стратегії сприяє підвищенню конкурентоспроможності санаторіїв і адаптації їхньої організаційної структури до сучасних умов.

Роль міжнародних туристичних виставок і розвиток санаторно-курортного лікування в Україні. Участь України в міжнародних туристичних виставках відкриває нові перспективи для розвитку туристичної галузі. Варто відзначити, що через обставини лютого 2022 року країна не змогла представити себе на масштабній туристичній виставці в Дубаї. Водночас наприкінці минулого року Україна взяла участь у виставці у Варшаві, у січні була представлена на туристичному заході в Мадриді, а вже на початку березня її стенд з'явився на одній із найавторитетніших світових виставок – ITB BERLIN.

На сьогодні організація санаторно-курортного лікування в Україні регулюється Національною соціальною сервісною службою, яка працює під координацією Міністерства соціальної політики. Середня вартість перебування в санаторії варіюється від 800 до 1 200 грн за добу, при мінімальній тривалості курсу 12 днів. Це означає, що загальна вартість путівки складає 10–11 тис. грн, що для деяких категорій населення є фінансово недоступним.

Для осіб із інвалідністю та громадян із особливими заслугами перед державою передбачено безкоштовний санаторно-курортний відпочинок. Водночас ветерани праці та постраждалі від Чорнобильської катастрофи можуть отримати компенсацію витрат. На початок 2021 року на обліку для забезпечення путівками перебували 137,9 тис. осіб з інвалідністю та 20 осіб, що мають особливі заслуги перед Україною [10].

Крім того, у країні діє державна програма санаторно-курортного лікування для учасників антитерористичної операції, Революції Гідності, військовослужбовців, які брали участь у захисті країни, а також членів їхніх сімей. Соціальні служби надають путівки ветеранам війни та людям з

інвалідністю до спеціалізованих санаторіїв. У 2021 році Міністерство соціальної політики розподілило 13 861 путівку між такими закладами, як санаторії «Перемога» (Київ), «Салют» (Одеса), «Слава» (Миргород) та «Батьківщина» (Трускавець). Завдяки цій програмі було оздоровлено 10,6 тис. осіб із пільгових категорій, зокрема 6,3 тис. осіб з інвалідністю. Загалом у 2021 році на цю сферу було виділено 245,6 млн грн, що дозволило забезпечити лікування 18,5 тис. осіб [10].

Пандемія COVID-19 та його стрімке поширення у світі змусили медичних фахівців діяти оперативно – не лише проводити швидку діагностику, запобігати зараженню та надавати спеціалізовану допомогу, а й розробляти ефективні методи вторинної профілактики та реабілітації пацієнтів. Дослідження підтверджують, що незалежно від перебігу хвороби, коронавірус може спричинити серйозні порушення в роботі різних органів і систем організму (мозку, легень, серця, нирок, травної та судинної систем тощо) у постковідний період. Тому автор вважає за необхідне включити до програми санаторно-курортного лікування спеціалізовану реабілітацію для людей, які перенесли COVID-19.

Відповідно до рекомендацій ВООЗ, післяковідна реабілітація орієнтована на потреби пацієнтів і включає комплексні заходи: дихальну гімнастику, фізичні вправи, бальнеотерапію, кліматотерапію, ерготерапію, озонотерапію, масаж та апаратну фізіотерапію [44]. Досвід зарубіжних спеціалістів свідчить, що курорти є ідеальним середовищем для ефективної реабілітації пацієнтів, які перенесли COVID-19. Українські санаторно-курортні заклади мають розвинену медичну інфраструктуру, потужний кадровий потенціал, багаті природні ресурси та сучасні методи реабілітації, що сприяє комплексному відновленню здоров'я пацієнтів [41].

Наразі постковідну реабілітацію в Україні вже впроваджено в низці санаторно-курортних закладів, серед яких клінічний санаторій «Аркадія» (Одеса), санаторно-готельний комплекс «Дніпро-Бескід» (Трускавець), медичний центр реабілітації МВС України «Південний Буг» (Хмельник),

дитячий спеціалізований санаторій «Джерело», санаторій «Перлина Поділля» (Сатанів, Хмельницька обл.) та поліклініка ДУ «Український НДІ медичної реабілітації та курортології МОЗ України».

Не можна не звернути увагу на те, що з початком військових дій на території України значно збільшилася кількість військовослужбовців, які отримали бойові травми, поранення або, внаслідок цього, страждають на нервово-психологічні розлади, а також цивільних осіб, які постраждали від воєнних дій. Тому перед медичними службами Збройних Сил України та ДАРТ стало актуальним завданням розробити спеціальні програми реабілітаційної допомоги в санаторно-курортних закладах та подальший розвиток сучасної системи фізичної та медичної реабілітації для військових і цивільних осіб. Важливим є врахування міжнародного досвіду країн НАТО, рекомендацій ВООЗ та клінічних настанов інших країн світу [3]. Автор вважає, що це правильне рішення в сучасних умовах, але першочергово необхідно врахувати масштаб потреби військовослужбовців у реабілітаційній допомозі.

Згідно з даними ООН, станом на сьогодні внаслідок широкомасштабної війни поранення різного ступеня отримали 13 620 цивільних українців. Щодо військовослужбовців, то на період з 2017 року та за перше півріччя 2021 року бойові травми отримали 3 299 військових, і ця кількість значно збільшилася у 2022-2023 роках. Серед бойових санітарних втрат найбільше пошкоджень стосується кістково-м'язової системи. Враховуючи це, загальна кількість осіб з бойовими пораненнями, які потребують реабілітаційної допомоги за 2017-2023 роки, становить 16,73 % від усіх бойових санітарних втрат [45].

Структура поранень військовослужбовців була проаналізована в рамках клінічних досліджень, зокрема І. Гайдою. Виявилось, що 88,2 % поранених мають ушкодження верхніх та нижніх кінцівок. З них після інтенсивного лікування та реабілітації 63,3 % повертаються до служби. Крім того, 52,7 % мають пошкодження опорно-рухового апарату, а 33,3 % страждають на ушкодження нервової системи. Отже, всі ці особи потребують комплексної

фізичної, медичної, соціальної та психологічної реабілітації. Команда військових лікарів зі США розробила програму реабілітації для учасників бойових дій, яка передбачає раннє навантаження на ушкоджені кінцівки, різні форми рухової активності, психосоціальні втручання, безперервний пасивний рух в суглобах та мультимодальне лікування болю з використанням сучасних інформаційних технологій.

Отже, проведення реабілітаційних процедур на базі санаторно-курортних установ забезпечує пораненим можливість довше перебувати під наглядом досвідчених фахівців, що сприяє максимальному використанню фізичних і лікувальних факторів природних ресурсів курортів загальнодержавного значення. Реабілітація на курортах позитивно впливає не тільки на фізичний стан пацієнтів, а й включає медико-психологічну реабілітацію, що має значний психотерапевтичний ефект. Саме тому реабілітаційна допомога для військових повинна надаватися не тільки на амбулаторному та стаціонарному рівнях, але й переважно в санаторно-курортних умовах. Важливим кроком є створення спеціалізованих відділень для ранньої реабілітації на території санаторно-курортних центрів Збройних Сил України.

Створення індивідуальних програм для відновлення та реабілітації як цивільних осіб, так і військових, особливо тих, хто брав участь у бойових діях, є важливим завданням, яке стоїть перед суспільством зараз і в майбутньому. Ця необхідність зумовлена тим, що після війни у більшості учасників бойових дій спостерігатимуться зміни в психічному та фізичному здоров'ї, що може призвести до посттравматичного стресового розладу. Метою реабілітаційних заходів є повне відновлення працездатності та якнайшвидше повернення до повноцінного соціального життя. Відомо, що працездатність відновлюється значно швидше після лікування в спеціальних санаторно-курортних відділеннях порівняно з лікуванням у стаціонарі або амбулаторно.

Розширення війни в Україні завдало серйозних втрат у всіх сферах, включаючи галузь лікувально-оздоровчого туризму. Однак сьогодні в ЗМІ

з'являються оптимістичні прогнози щодо відновлення цієї індустрії після перемоги. Для цього є всі передумови, оскільки Україна багата на туристичні атракції, і інтерес до країни з боку світу зростає. Проте швидкість відновлення цього сектору значною мірою залежатиме від відновлення спеціальної інфраструктури та поліпшення рівня життя в країні, що впливає і на в'їзний та виїзний туризм. Тому під час відновлення туристичної індустрії в Україні варто орієнтуватися на досвід інших країн.

На думку автора, найбільш перспективними напрямками відновлення туристичної галузі після війни є: покращення стану лікувально-оздоровчого туризму, забезпечення ефективної співпраці з іншими країнами для взаємного розвитку рекреаційної діяльності, організація моніторингу новітніх досягнень у сфері курортного лікування, формування та реалізація міжнародних і національних програм підтримки цієї сфери, розробка нових методів і шляхів просування рекреаційних туристичних послуг, а також впровадження передових технологій у лікувально-оздоровчий туризм. Ці пропозиції є перспективними для майбутнього використання при розробці стратегії відновлення і розвитку туристичного сектору України.

Важливими для України під час післявоєнного відновлення оздоровчого туризму є такі аспекти, як ефективне використання можливостей регіонального розвитку та національної туристичної політики. Взаємодія цих інструментів у туристичній сфері сприятиме економічному відновленню не тільки окремих рекреаційних регіонів, але й країни в цілому. Це також вплине на розбудову готелів і санаторно-курортних комплексів, створення транспортної інфраструктури і розвиток курортних послуг. Все це сприятиме розвитку територій через створення нових робочих місць і збільшення податкових надходжень в бюджет держави. Основним завданням цієї стратегії є формування ефективної нормативно-правової бази, яка забезпечить участь місцевого бізнесу та влади в розвитку внутрішнього туризму [9].

Аналіз майбутніх можливостей розвитку санаторно-курортного відпочинку показав, що попри війну в Україні, лікувально-оздоровчий туризм

продовжує розвиватися і навіть займає вигідніші позиції порівняно з міжнародним ринком. Незважаючи на складнощі, Україна бере участь у міжнародних туристичних виставках та форумах, а на державному рівні постійно створюються стратегії для відновлення туристичної галузі після війни.

Отже, з огляду на наявні проблеми та переваги вітчизняного лікувально-оздоровчого туризму, автор дійшов висновку, що Україна має великий потенціал для залучення туристів. Важливу роль у цьому відіграє розвиток оздоровчого туризму в курортних зонах країни. Однак для цього потрібно вирішити питання реконструкції та будівництва нової інфраструктури після війни та розширення спектру послуг, які надаються.

Висновки до розділу 2

У другому розділі проаналізовано сучасний стан оздоровчого туризму в Україні та світі. Визначено, що у глобальному світі оздоровчий туризм розглядають через велнес-туризм як частину ширшого поняття – «індустрії оздоровлення». До його складових належать 11 секторів у тому числі велнес-туризм, який займає вагому частку серед цих напрямків (у 2023 році його обсяг склав 830 млн. доларів США, що дорівнює 13 % загального ринку оздоровлення). Встановлено, що посилення уваги до здорового способу життя збільшило затребуваність оздоровчого туризму. Особливо популярність оздоровчого туризму зросла після пандемії COVID-19, люди почали більше піклуватися про своє здоров'я, що сприяє швидкому відновленню цього напрямку. Очікується, що з 2020 по 2025 рік велнес-туризм щорічно зростатиме більш ніж на 12% у всьому світі.

У роботі охарактеризовано ключові виклики, які необхідно подолати для подальшого розвитку цієї сфери, а саме: зниження туристичного потоку до України, відтік інвестицій, проблеми безпеки в окремих регіонах, руйнування туристичної інфраструктури, нестача актуальної інформації про туристичні

об'єкти та загальна недостатність рекламної підтримки країни на міжнародному рівні. Додатковими труднощами є застаріла система класифікації готелів, неефективна статистична оцінка стану галузі та неможливість здійснювати авіаперельоти в межах українського повітряного простору.

Встановлено, що на сьогоднішній день оздоровчий туризм динамічно розвивається і є одним із найперспективніших секторів в Україні, маючи значний потенціал як на національному, так і на міжнародному рівні. Наша країна вже здобула репутацію постачальника якісних медично-оздоровчих послуг на світовому туристичному ринку. Це стало можливим завдяки доступній вартості послуг, високому рівню медичного обслуговування, розвиненій інфраструктурі та впровадженню передових технологій. Важливим фактором також є можливість поєднувати оздоровлення з культурним та пізнавальним відпочинком.

Беручи до уваги досвід країн Центральної Європи, ключовими напрямками розвитку цього сектору в Україні є залучення інвестицій, будівництво нових та модернізація існуючих оздоровчих закладів, удосконалення системи медичного страхування, активне маркетингове просування оздоровчих послуг і формування національного санаторно-курортного бренду. Реалізація цих ініціатив дозволить Україні не лише розширити можливості лікувально-оздоровчого туризму, а й зробити його важливим соціально-економічним чинником розвитку держави в майбутньому.

ВИСНОВКИ

1. Встановлено, що оздоровчий туризм займає значне місце у соціально-економічному житті людей, що сприяло його активному розвитку як на національному, так і на міжнародному рівнях. Цей вид туризму має різні визначення у науковій літературі, зокрема вітчизняні дослідники пов'язують його із санаторно-курортною системою, тоді як у західних джерелах використовуються поняття «medical tourism», «health tourism», «wellness & spa tourism». Основна ідея оздоровчого туризму полягає у поєднанні відпочинку з оздоровчими процедурами. Цей вид туризму має широку типологію та характерні особливості, які відрізняють його від інших напрямів туристичної діяльності.

2. Досліджено, що розвиток лікувально-оздоровчого туризму в Україні має глибоке історичне коріння та відбувався одночасно з європейськими тенденціями, проходячи чотири основні етапи. Нині санаторно-курортна галузь країни регулюється численними законодавчими актами, проте відсутність єдиного державного органу ускладнює її ефективне управління. Порівняння вітчизняної правової бази з європейською показало значну різницю: у Європі система медичного страхування краще розвинена, а безкоштовне оздоровлення доступне ширшому колу населення. Попри це, лікувально-оздоровчий туризм в Україні є одним із найперспективніших напрямів і потребує активної підтримки держави.

3. Аналіз сучасного стану оздоровчого туризму в Україні та світі показав, що глобально він розглядається як частина ширшої «індустрії оздоровлення». Серед її 11 секторів велнес-туризм займає значну частку, у 2023 році його ринок сягнув 830 млн. доларів США (13% від загального обсягу). Зростаюча увага до здорового способу життя, особливо після пандемії COVID-19, сприяє розвитку цього напрямку. Очікується, що з 2020 до 2025 року світовий ринок велнес-туризму щорічно зростатиме на понад 12%.

Український оздоровчий туризм включає заклади розміщення з лікувальним профілем. Санаторно-курортні установи становлять близько 40%

туристичної сфери. Основні курортні зони країни розташовані у Карпатському регіоні та в Причорноморсько-Приазовській зоні. Найвідомішими курортами є Моршин, Трускавець і Миргород, де активно використовуються природні лікувальні ресурси у поєднанні з сучасною медициною.

4. Попри кризові явища, оздоровчий туризм залишається джерелом валютних надходжень у державний бюджет. Хоча у ході дослідження було виявлено основні проблеми розвитку санаторно-курортної галузі України, а саме: слабка маркетингова стратегія, недостатньо розвинена інфраструктура, брак інвестицій, нестача кваліфікованого персоналу та правові прогалини. Найбільш критичними є скорочення державного фінансування та низька ефективність управління. Для розвитку галузі необхідно створювати конкурентоспроможні рекреаційні продукти, покращувати кадрове забезпечення, розвивати маркетингову стратегію та стимулювати економічне зростання цієї сфери.

5. Встановлено, що на сьогодні оздоровчий туризм є одним із найперспективніших напрямів у туристичній сфері України, що має великий потенціал як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках. Наша країна вже зарекомендувала себе як конкурентоспроможний постачальник лікувально-оздоровчих послуг завдяки доступним цінам, високому рівню медичних послуг та розвиненій інфраструктурі. Для подальшого розвитку необхідно залучати інвестиції, модернізувати заклади, покращувати систему медичного страхування та активно просувати бренд українських санаторно-курортних послуг на світовій арені. Це сприятиме трансформації галузі у потужний соціально-економічний чинник розвитку країни.

СПИСОК ЛІТЕАТУРИ

1. Багга Т., Вішної С.К., Джайн С., та ін. Медичний туризм: лікування, терапія та туризм. Міжн. J. Sci. технол. рез. 2020. Вип. 9. С. 4447-4453.
2. Бізнес. Юридична енциклопедія: [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1. 672 с.
3. Біла Книга з фізичної та реабілітаційної медицини (ФРМ) в Європі. Український журнал фізичної та реабілітаційної медицини. 2018. №2. С. 206.
4. Вестон Р., Гуя Дж., Міхаліч Т., Пратс Л. та ін. Європейський парламент, політичний департамент структурної політики та політики згуртованості. Брюссель, Бельгія. 2019. С. 11-20.
5. Відпочинок у війну: що пропонує українцям курортний Трускавець.
URL:https://lb.ua/society/2022/08/28/527575_vidpochinok_viynu_shcho_proponuie.html
6. Галасюк С. С. Сучасний стан розвитку санаторно-курортної бази в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 15. С. 197-202.
7. Державна прикордонна служба України: перелік пунктів пропуску (пунктів контролю) через державний кордон. URL: <http://surl.li/cnrgqv>
8. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Журба І., Несторишен І., Матюх С. Реалізація державної туристичної політики в контексті регіонального розвитку. Вісник Хмельницького національного університету. 2022. № 4. С. 51-61.
10. Заболотько В. М., Гайдар С.Г. Діяльність санаторіїв республіканського, обласного та міського підпорядкування, що перебувають

у сфері управління Міністерства охорони здоров'я України, у 2020 році. ДЗ «Центр медичної статистики МОЗ України». К., 2020. С. 12.

11. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», зі змінами внесеними згідно з Законом України № 2379-IX від 08.07.2022 р. URL: <http://surl.li/abpqc>

12. Закон України «Про курорти» від 05.10.2000 р. № 2026-III із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від № 554-IX від 13.04.2020 р. URL: <http://surl.li/dtxgi>

13. Закон України «Про стандартизацію» від 05.06.2014 р. № 1315-VII. URL: <http://surl.li/tcjp>

14. Закон України «Про туризм». Відомості Верховної Ради. 1995. № 31, ст. 24. URL: <https://cutt.ly/n1rZ5oR>

15. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: навч. посіб. Чернівці: Книги XXI, 2003. 300 с

16. Ковешніков В. С., Ліфіренко О. С., Стукальська Н. М. Інноваційні види туризму. Інвестиції: практика та досвід. 2016, № 4. С. 38- 44.

17. Колісниченко Т.О., Палвашова Г.І. Матеріали ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. «Інноваційні технології в готельно-ресторанному бізнесі». К.: НУХТ, 2020. С.80-81.

18. Львівська обласна державна адміністрація. На Львівщині вперше відбудеться форум медичного туризму Lviv Region Healthcare Tourism Forum. URL: <http://surl.li/gnyhm>

19. Любіцева О. О. Методика розробки турів: навчальний посібник. К.: Альтерпрес, 2003. 104 с.

20. Піцур І. Місце транспортних комунікацій в туристичній сфері Закарпатської області. 2019. С. 94-98

21. Плотнікова М. Ф., Якобчук В. П., Ходаківський Є. І. та ін. Державна політика реалізації туристичного потенціалу України. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 3. С. 102-112.

22. Природа та війна: як російська агресія вплинула на довкілля. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/08/infografika/suspilstvo/pryroda-ta-vijna-yakrosijska-ahresiya-vplynula-dovkillya/>
23. Проект Закон України «Про туризм» від 29.09.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70072
24. Про затвердження Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р.№ 168-р: <http://surl.li/fvvxr>
25. Рутинський М., Петранівський В. Лікувально-оздоровчий туризм: актуальні цілі та сучасні підходи до організації. Вісник Львівського університету. Серія Міжнародні відносини. 2012. Вип.29. Ч.1. С.179-189.
26. Рутинський М.Й. Основні риси розбудови та територіальної організації мережі SPA-курортів західного регіону України. Туристичний бізнес: світові тенденції та національні пріоритети: Матеріали V Міжнар. наук.- практ. конф. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна. 2020. С.115-118.
27. Савельєв В. Медичний туризм: тенденції та прогнози. URL: <http://surl.li/gnvpr>
28. Світлична В. Ю., Александрова С. А. Економіка туризму : підручник. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2022. С. 167.
29. Українська асоціація медичного туризму. URL: <https://uamt.com.ua/UA/>
30. Укрпрофоздоровниця. URL: <http://ukrzdrav.com/>
31. Урядовий портал. Національна туристична організація України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>
32. Шаповалова О.О., Сапа Ю.А. Сучасні тенденції розвитку «SPA» і «WELLNESS». Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. 2013. №1042. С. 154-158.
33. Юул М. Туризм і Європейський Союз. Останні тенденції та зміни політики. Європейська парламентська дослідницька служба. Брюссель, Бельгія. 2015. С. 1-10.

34. Щур Ю. В., Дмитрук О. Ю.. Спортивно-оздоровчий туризм: навч. посібник. К.: Альтерпрес, 2003. 232 с.
35. Global wellness tourism economy. Global Wellness Institute. 2018. URL: www.globalwellnessinstitute.org
36. Global Wellness Economy Monitor . URL: <https://globalwellnessinstitute.org/industry-research/2024-global-wellness-economy-monitor/>
37. Global Wellness Institute. The Global Wellness Economy: Looking Beyond COVID: report from December 2021. URL: <https://cutt.ly/K1rJZMD>
38. Hjalager A. M., Flagestad A. Innovations in well-being tourism in the Nordic countries. Current Issues in Tourism. 2012. Vol. 15 No. 8. Pp. 725-740
39. Iordache, C. and Ciochina, I. Medical Tourism Industry Challenges in the Context of Globalization. Management Strategies Journal, 2014. № 7. P. 62-70.
40. Joint Commission Resources. URL: <https://www.jcrinc.com/>
41. Kardeş S. Public interest in spa therapy during the COVID-19 pandemic: analysis of Google Trends data among Turkey. Int J Biometeorol. 2021. Vol. 65(6). P. 945-950.
42. Kovalenko S.N. «Prediction of the development of sanatorium and resort activity in Ukraine». East. Series «Economic Sciences». Vol 8 (140). 2015. P. 21-25.
43. Medical Tourism vs. Traditional International Medical Travel : A Tale of Two Models. International Medical Travel Journal, 2008. URL: <https://cutt.ly/U5pD0x2>
44. Open WHO: Clinical Management Course: Rehabilitation of patients with COVID-19, 2020. URL: <http://surl.li/gnyjj>
45. The Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD): Ukraine partnership. 2022. URL: <http://surl.li/gjjwg>
46. Wellness tourism. Global Wellness Institute. 2022. URL: <https://cutt.ly/N1rZQ4O>